

Elementy obiecujących praktyk w programach wsparcia dla ojców: oparte na dowodach wyniki badań inicjatyw skierowanych do ojców

JACINTA BRONTE-TINKEW^a, MARY BURKHAUSER^b, ALLISON J. R. METZ^c

^aCenter for Scientific Review, National Institutes of Health

^bHarvard Graduate School of Education

^cNational Implementation Research Network,
Frank Porter Graham Child Development Institute,
University of North Carolina

W ciągu ostatnich dwóch dekad można odnotować rosnące zainteresowanie społeczne i badawcze rolą ojca, połączone z promowaniem odpowiedzialnego ojcostwa w rodzinach i społecznościach. Doprowadziło ono do pojawienia się coraz większej liczby inicjatyw skierowanych do ojców. Chociaż istnieje wiele programów wspierania ojcostwa, często różnią się między sobą pod względem celów, grupy docelowej, zaplanowania, stosowanych metod i ewaluacji. Niniejszy artykuł stanowi przegląd kluczowych wyników programów wsparcia dla ojców, poddanych ewaluacji opartej o rygorystyczną metodologię (np. przy zastosowaniu losowo dobranych grup kontrolnych) w celu znalezienia odpowiedzi na pytanie „co działa” w programach dla ojców. Starając się osiągnąć ten cel, identyfikujemy elementy obiecujących praktyk w programach uznanych za skuteczne. Przedstawiamy również konkluzje płynące z ostatnich badań w odniesieniu do efektywności programów wsparcia dla ojców.

SŁOWA KLUCZOWE:

OBIECUJĄCE PRAKTYKI, INICJATYWY SKIEROWANE DO OJCÓW, PROGRAMY WSPARCIA OJCÓW, EWALUACJA PROGRAMU, OPARTE NA DOWODACH BADANIA NAD OJCOSTWEM

Wprowadzenie

W ciągu ostatnich dwudziestu lat można zaobserwować wzrost zainteresowania rolą ojca i jego wpływem na dobrostan dzieci i całej rodziny (Brotherson, White, 2007; Lamb, 1997; LaRossa, 1988; Marsiglio, Amato, Day, Lamb, 2000; Palkovitz, 2002). Podobne zainteresowanie dotyczy programów promujących odpowiedzialne ojcostwo. W ostatnim czasie Kongres Stanów Zjednoczonych pogłębił reformę pomocy społecznej z 2006 roku, przeznaczając 50 milionów dolarów na wsparcie przez pięć lat programów odpowiedzialnego ojcostwa. Biuro Pomocy Rodzinie (Office of Family Assistance – OFA), przez Departament Zdrowia i Usług Społecznych (Department of Health and Human Services – HHS), przekazało od tamtej pory w całych Stanach Zjednoczonych ponad 200 dotacji na promowanie i planowanie programów wspierających zdrowe relacje małżeńskie i odpowiedzialne ojcostwo (US Department of Health and Human Services, 2008). Ponadto w wielu inicjatywach ustawodawczych, dotyczących m.in. ustalenia ojcostwa, prawa opiekuńczego czy urlopu rodzicielskiego większą uwagę poświęcono ojcom, uwzględniając ich wkład w życie rodzinne (Bronte-Tinkew, Bowie, Moore, 2007; Tamis-LeMonda, Cabrera, 2002). Zgodnie z tym trendem powstało też wiele inicjatyw wspierających ojców i ich rodziny.

Uwzględniając powyższe kierunki inicjatyw ustawodawczych, pojawiły się różnorodne programy odpowiadające na potrzeby ojców. Adresowane do różnych grup ojców inicjatywy obejmowały m.in.: warsztaty umiejętności rodzicielskich, poradnictwo, budowanie relacji w związku, edukację i poradnictwo zawodowe, interwencje dotyczące ryzykownych zachowań (np. nadużywania alkoholu czy narkotyków, niebezpiecznych praktyk seksualnych), a dla ojców odbywających kary pozbawienia wolności – wizyty i wsparcie po opuszczeniu więzienia (Cookston, Braver, Griffin, Deluse, Miles, 2006; Loper, Tuerk, 2008; Wilczak, Markstrom, 1999). W niektórych programach skupiono się na szczególnych populacjach ojców (np. nastoletnich, odbywających wyrok pozbawienia wolności, objętych procedurą kryminalną, o pochodzeniu imigranckim) (Bloom, Redcross, Zwieg, Azurdia, 2007; Landreth, Lobaugh, 1998; Mazza, 2002; Parra-Cardona, Wampler, Sharp, 2006). Różnorodność dotyczy także pracowników programów, od specjalistów zdrowia psychicznego i klinicystów, pracowników zajmujących się pośrednictwem pracy i poradnictwem zawodowym, pracowników wywodzących się ze społeczności religijnych czy grup wspólnotowych, przez pracowników będących przedstawicielami ojców z grupy

docelowej, po wolontariuszy (Bloom, Redcross, Zwieg, Azurdia, 2007; Lesser i in., 2005). Programy różnicuje również poziom wiedzy personelu zaangażowanego w świadczenie usług.

Mimo zwiększenia się liczby i różnorodności takich programów, ograniczony zakres dostępnych informacji o ich skuteczności spowodował zainteresowanie znalezieniem odpowiedzi na pytanie: „Co tak naprawdę działa w programach wsparcia ojców?”. Niestety dostępne piśmiennictwo dotyczące oddziaływania różnych programów na dobrostan ojców oraz ich dzieci jest ograniczone i znacząco mniej rozwinięte niż opracowania dotyczące matek i ich uczestnictwa w programach wsparcia (Lengua i in., 1992; Meyers, 1993; Schock, Gavazzi, 2004). O ile uzyskano pewne dowody, że programy wsparcia ojców mogą być skuteczne (Bloom i in., 2000; Cookston i in., 2006; Maiorano, Futris, 2005; Mazza, 2002) i – jeśli są pomyślnie wdrożone – mogą korzystnie wpływać na życie ojców, ich partnerek i dzieci (Doherty, Erickson, LaRossa, 2006; Magill-Evans, Harrison, Benzies, Gierl, Kimak, 2007; Spoth, Redmond, Shin, 1998), to jakość tych dowodów jest bardzo różna, podobnie jak jakość i rygorystyczność metod badawczych zastosowanych w różnych badaniach. Ewaluacja takich programów oparta na rygorystycznej metodologii może dostarczyć dowodów, czy rzeczywiście przynoszą one oczekiwany efekt w obszarze postaw, wiedzy i zachowania ojców. Ponadto rezultaty dobrze zaplanowanych programów, poddanych ewaluacji opartej na rygorystycznej metodologii, powinny być poważniej traktowane niż rezultaty inicjatyw gorzej zaplanowanych i ewaluowanych (Kirby, 2007).

Celem niniejszego artykułu jest zidentyfikowanie elementów obiecujących praktyk na podstawie dostępnych recenzowanych artykułów i badań ewaluacyjnych opisujących programy wsparcia dla ojców i ich rodzin (począwszy od 1980 roku), które spełniały wiele rygorystycznych kryteriów badawczych i ewaluacyjnych. Wybrane artykuły zawierały zarówno dane ilościowe, jak i jakościowe o programach wsparcia dla ojców. Dokonano przeglądu piśmiennictwa dotyczącego całego zakresu programów dla ojców, opublikowanego w różnych czasopismach naukowych i bazach danych badań, uzyskując około 80 badań dotyczących ewaluacji programów dla ojców, z których wybrano 12 opracowań spełniających kryteria naszego przeglądu. W artykule przytoczono szczegółowe kryteria zastosowane do wyboru programów omówionych w niniejszym przeglądzie. Następnie opisano i dokładniej przyjrano się 12 inicjatywom skierowanym do ojców w celu zidentyfikowania najskuteczniejszych działań. Ponadto wskazano niektóre z istniejących luk i nadal wymagające odpowiedzi pytania dotyczące inicjatyw kierowanych do ojców.

Już na początku należy jednak wspomnieć o pewnych ograniczeniach tego artykułu. Po pierwsze, lista 12 programów, które włączono w opracowanie, nie jest wyczerpująca, gdyż mogą istnieć inicjatywy, których nie opisano w piśmiennictwie i które w związku z tym nie zostały znalezione w przeglądzie piśmiennictwa. Po drugie, w artykule podsumowano tylko te programy dla ojców, które poddano badaniom ewaluacyjnym spełniającym opisane poniżej kryteria. Nie włączano się w dyskusję, co ojcowie mogą robić, ani nie oceniano roli szeroko pojętych wartości i norm kulturowych wpływających na kształtowanie pozycji ojca. Nie dokonano też przeglądu względnej skuteczności różnych treści programowych, ani nie odpowiadano na pytania dotyczące konkretnych grup ojców (np. pochodzenia afroamerykańskiego czy latynoskiego). Z punktu widzenia organizacji społecznych ważne jest zrozumienie, że o ile skuteczne programy mogą przyczynić się do zwiększenia odpowiedzialnego ojcostwa, naiwnością byłoby sądzić, że takie programy mogą samodzielnie rozwiązać wszystkie kwestie dotyczące ojców. Mimo to programy, takie jak opisane w niniejszym artykule dostarczają pewnych wstępnych odpowiedzi, gdyż podsumowują te działania, które sprawdzają się w inicjatywach skierowanych do różnych grup ojców i w różnych kontekstach.

Tłó

Cele obecnych programów dla ojców

Programy dla ojców często różnią się między sobą pod względem grupy docelowej i planowanych celów, jednak najistotniejszym celem większości programów dla ojców jest poprawa sytuacji ojców, ich rodzin oraz dobrostanu dzieci (The Fatherhood Initiative, 2005). Wiele programów usiłowało dostosować oferowane usługi do indywidualnych potrzeb korzystających z nich ojców. Grupy ojców uczestniczące w programach są bardzo różnorodne, od niesprawujących opieki ojców, którzy dążą do kontaktów z dzieckiem i odzyskania praw do opieki, ojców w związkach małżeńskich czy też rozwiedzionych, którzy chcą się bardziej zaangażować w sprawy swoich dzieci, po nastoletnich ojców, ojców migrantów czy też ojców odbywających karę pozbawienia wolności – czyli grup wyższego ryzyka, wymagających bardziej specjalistycznych i przykrojonych na miarę usług. Wspólnym tematem przewijającym się przez wszystkie inicjatywy dla ojców jest ich potrzeba rozwinięcia umiejętności dbania o siebie, by mogli stać się skuteczniejszymi i bardziej odpowiedzialnymi ojcami dla swoich dzieci (Levine, Pittinsky, 1997). Inicjatywy

skierowane do ojców zazwyczaj dążą do poprawy wyników w jednym lub kilku następujących obszarach: praca, samowystarczalność i zatrudnienie; odpowiedzialne ojcostwo; zdrowe relacje w parze i wspólna opieka nad dziećmi po rozstaniu; zdrowie psychiczne i dobrostan psychologiczny; recydywa i ryzykowne zachowania, tak, by ojcowie mogli rozwinąć umiejętność dbania o siebie i własne dzieci.

Kompetencje zawodowe, samowystarczalność i zatrudnienie. Programy mające na celu podniesienie kompetencji zawodowych i samowystarczalności ojców są osiłą wielu federalnych, stanowych i lokalnych inicjatyw (US Department of Health and Human Services, 2006). Te programy przez wsparcie ojców w roli pierwszoplanowych i pozytywnych źródeł wsparcia ekonomicznego i społecznego dla swoich dzieci, są nakierowane na zwiększenie zatrudnienia wśród ojców, wywiązywanie się z obowiązków alimentacyjnych oraz na większe zaangażowanie w sprawy dzieci. Bezrobotni mężczyźni napotykać na wiele wyzwań w roli żywiciela rodziny. Wyniki niektórych badań sugerują, że o ile część rodziców niemieszkających z własnymi dziećmi unika płacenia alimentów, większość rodziców o niskich dochodach nie wywiązuje się ze zobowiązań alimentacyjnych, ponieważ nie osiąga wystarczających zarobków, by płacić zasądzone sumy, a ich zatrudnienie często ma charakter okresowy (National Women's Law Center, 2004; Sorenson, Lerman, 1998). Niemożność znalezienia pracy i utrzymania trwałego zatrudnienia obniża szanse mężczyzn na bycie zaangażowanymi rodzicami, rodzi konflikty i utrudnia relacje z partnerkami i rodzinami (Roy, 2004). Na przykład ojcowie z przeszłością kryminalną są szczególnie wrażliwą grupą i często ich sytuacja jest lepsza, gdy mają pracę, która pozwala im zarobić przynajmniej tyle, by mogli się utrzymać, opłacić mieszkanie i uzyskać dostęp do wsparcia rządowego (Blanco, Alwin, 2003). Niestety, byli więźniowie czy osoby na zwolnieniu warunkowym napotykać na wiele barier w reintegracji, w tym trudności w znalezieniu pracy. Pracodawcy często niechętnie zatrudniają osoby z przeszłością kryminalną, a niektóre stany wprowadziły przepisy zabraniające zatrudnienia byłych więźniów w określonych zawodach (Blanco, Alwin, 2003). Ogólny brak wykształcenia i umiejętności przydatnych w pracy pośród więźniów często przyczyniają się do podwyższenia stopy bezrobocia w tej grupie (Bushway, 2003; Roman, Kane, Giridharadas, 2006).

Programy, które mogą wśród ojców skutecznie zwiększyć szanse zatrudnienia, są więc niezwykle istotne, by pomóc im w byciu odpowiedzialnymi ojcami. Na przykład, mimo że zapewnienie stałego mieszkania jest konieczne, by doprowadzić do reintegracji rodzin, niektórych mężczyzn z powodu nikłych szans na zatrudnienie często nie stać na zapewnienie sobie i swoim bliskim bezpiecznego, stałego lokum (Roman i in., 2006). Ponadto popełnienie niektórych przestępstw automatycznie

wyklucza z dostępu do subsydiowanego ze środków federalnych mieszkania, a osoby wynajmujące mieszkania często żądają zaświadczeń o niekaralności zanim wynajmą mieszkanie, zmniejszając tym samym szanse ojców z przeszłością kryminalną na znalezienie lokum (Roman i in., 2006). Ponadto ojcowie z przeszłością kryminalną mogą mieć utrudniony dostęp do różnych świadczeń socjalnych. Na przykład osoba, która dopuściła się ciężkiego przestępstwa, nie może otrzymywać bonów żywnościowych czy korzystać z programu Tymczasowej Pomocy dla Rodzin Potrzebujących (Temporary Assistance for Needy Families) (Blanco, Alwin, 2003). Te programy socjalne stanowią główne źródła wsparcia dla ojców z przeszłością kryminalną, pozwalające im na przeżycie. Są też formą wsparcia ekonomicznego, o które próbują ubiegać się ojcowie opuszczający więzienie. Potrzebne są inicjatywy, które pomogą ojcom poruszać się po tych różnych systemach, tak by mogli stać się samowystarczalni i byli w stanie utrzymać swoje rodziny.

Odpowiedzialne ojcostwo. Niektóre inicjatywy dla ojców koncentrują się na wzmocnieniu odpowiedzialnych zachowań (m.in. na poprawie kontaktów ojciec – dziecko i jakości relacji między ojcem a dzieckiem). Na przykład nastoletni ojcowie, których relacje z rodzicami były słabe, rzadziej mieszkają ze swoimi dziećmi i może im brakować szerokiej sieci wsparcia, która pomogłaby im zmierzyć się z ojcowskimi obowiązkami (Jaffee, Caspi, Moffitt, 2001; Lowenthal, Lowenthal, 1997; Miller, 1997). Ponadto jeśli brakuje im pozytywnych męskich wzorców do naśladowania, wielu nastoletnich ojców przyjmuje stereotypową rolę płciową, która negatywnie wpływa na ich zdolność do przyjęcia roli ojca (Teti, Lamb, 1986). Programy dla nastoletnich ojców stawiają sobie za cel zaspokojenie tych potrzeb przez poradnictwo indywidualne i grupowe, grupy wsparcia, mentoring i kierowanie po specjalistyczną ofertę wsparcia. Podobnie w przypadku ojców odbywających karę pozbawienia wolności, która odseparowuje ich od rodzin, skutki uwięzienia często utrzymują się długo po wyjściu na wolność (Hamilton, 2005). Ojcowie z przeszłością kryminalną często charakteryzują się zniszczonymi relacjami z dziećmi, gdyż nie są w stanie spędzać z nimi czasu i łożyć na nie finansowo (Nurse, 2000). Mężczyźni, którzy nie byli pierwszoplanowymi opiekunami przed uwięzieniem, mogą mieć mało znaczącą relację ze swoimi dziećmi po opuszczeniu więzienia i mogą doświadczać trudności w nawiązaniu kontaktu ze swoimi dziećmi z powodu swojego ambiwalentnego statusu rodzicielskiego (Eddy, Powell, Szubka, McCool, Kuntz, 2001). Wielu ojców powracających do rodzin doświadczyło w dzieciństwie słabej opieki rodzicielskiej i w związku z tym brakuje im umiejętności do nawiązania właściwych interakcji z dziećmi (Magaletta, Herbst, 2001; Rudel, Hayes, 1990). Dlatego tak ważne są inicjatywy uczące ojców, jak opiekować

się swoimi dziećmi i wczuwać się w ich położenie (Landreth, Lobaugh, 1998). Kilka programów skierowanych obecnie do ojców osadzonych w więzieniu próbuje promować i wzmacniać relacje ojców z dziećmi zarówno jeszcze podczas odbywania wyroku, jak i po powrocie do społeczności. Wiele programów podkreśla kluczowe znaczenie odpowiedzialnych zachowań ojcowskich i skupia się na pomocy ojcom w nabyciu koniecznych umiejętności, by efektywnie mogli wywiązać się z obowiązków rodzicielskich.

Zdrowe relacje w parze i wspólne wychowywanie dzieci po rozstaniu.

Uzdrowienie istniejących związków jest głównym celem kilku aktualnych inicjatyw dla ojców. Takie programy mają potencjał, by rozwiązać konflikty małżeńskie, zmniejszyć skalę przemocy domowej i wzmocnić jakość relacji w rodzinie, co razem prowadzi do poprawy dobrostanu dzieci, par i rodzin. Programy dla ojców, które są w stanie skutecznie promować i wzmacniać relacje między rodzicami wspólnie wychowującymi dzieci po rozstaniu mogą przynieść znaczące korzyści dorosłym i, co ważniejsze, dzieciom. Jakość relacji w związku wpływa na umiejętności ojców w sprawowaniu efektywnego rodzicielstwa. Rodzice doświadczający trudności w związku rzadziej są w stanie efektywnie wspólnie wychowywać dziecko po rozstaniu (Talbot, McHale, 2004). Na przykład uwięzienie może wywołać duże napięcie w małżeństwie czy też w związku partnerskim (Travis, McBride, Solomon, 2003). Co więcej, tylko niektóre zakłady karne zezwalają na widzenia intymne czy rozszerzone kontakty z osadzonymi (Travis i in.). Nastoletni ojcowie, jako przykład kolejnej grupy ojców, rzadziej są w związkach małżeńskich i rzadziej mieszkają wspólnie ze swoimi partnerkami, co z kolei kojarzone jest ze zmniejszonym wsparciem finansowym i emocjonalnym dla partnerek (Lerman, 1993), jak i z mniejszym poziomem satysfakcji zarówno kobiet, jak i mężczyzn (Dush, Amato, 2002). Stąd też liczne inicjatywy mają na celu promowanie zdrowych relacji w parze.

Zdrowie psychiczne i dobrostan psychologiczny. Kilka inicjatyw skupia się na zapewnieniu ojcom wsparcia psychologicznego i usług z zakresu zdrowia psychicznego (Landreth, Lobaugh, 1998; Harrison, 1997; Mazza, 2002). Na przykład w przypadku mężczyzn uczestniczących w procedurach karnych, uwięzienie może negatywnie wpłynąć na ich dobrostan emocjonalny, wywołując uczucie osamotnienia i izolacji. U wielu osadzonych ojców występuje wysoki poziom depresji i lęku, a także niskie poczucie własnej wartości. Inne badania wskazują, że ojcowie mogą odczuwać wyrzuty sumienia z powodu zamętu, jaki spowodowali w życiu swoich bliskich, obwiniając się za problemy, jakie pojawiły się w życiu ich dzieci (Lanier, 2005). Po odbyciu wyroku, opuszczenie więzienia i reintegracja

z rodziną i społecznością także zwiększają ryzyko negatywnych zachowań rodzicielskich, takich jak krzywdzenie czy zaniedbanie dzieci (Hairston, Lockett, 1985), co sugeruje potrzebę szkoleń i innych inicjatyw mających na celu zapobieżenie problemom i poprawę dobrostanu psychologicznego ojców objętych procedurami karnymi (Eddy i in., 2001). W przypadku nastoletnich ojców, stres rodzicielski nakłada się na inne trudności związane z wiekiem rozwojowym nastolatka (Lowenthal, Lowenthal, 1997). W okresie, kiedy silna sieć wsparcia społecznego jest tak ważna, wielu nastoletnich ojców ma w swoim otoczeniu bardzo niewiele osób, do których może się zwrócić. Wystąpienie depresji czy innych trudności związanych ze zdrowiem psychicznym może stłumić motywację ojca i osłabić jego rodzicielskie wysiłki. Stąd też skoncentrowanie się na zdrowiu psychicznym i psychologicznym dobrostanie ojców stało się głównym celem wielu inicjatyw.

Recydywa. Częstym celem programów skierowanych do ojców objętych procedurami karnymi jest zmniejszenie prawdopodobieństwa recydywy. W 1999 roku ponad 75% ojców przebywających w więźniach stanowych przyznawało się do wcześniejszych wyroków (Turner, 2007). Uwięzienie i powrót do społeczności stanowią krytyczne momenty w inicjatywach profilaktycznych. Badania sugerują, że utrzymanie więzi rodzinnych jest ważne dla więźniów i pełni istotną rolę w zapobieganiu recydywie i przyszłym przestępstwom. Więźniowie utrzymujący silne więzi rodzinne wykazują się wyższą stopą sukcesu po uwolnieniu i niższym poziomem recydywy w porównaniu do tych, którzy tych więzów nie mają (Hairston, 2001; Petersilia, 2003), co sugeruje potrzebę prowadzenia inicjatyw skierowanych na ograniczenie recydywy.

Zachowania ryzykowne. Zredukowanie skali występowania zachowań ryzykownych, jak używanie narkotyków czy alkoholu, ciągle jest głównym celem wielu inicjatyw dla ojców. Na przykład nastoletni ojcowie częściej niż inni ojcowie angażują się w zachowania ryzykowne, takie jak seks bez zabezpieczeń, nadużywanie narkotyków czy alkoholu, działania niezgodne z prawem (Anda i in., 2001; Lerman, 1993). W rezultacie wiele programów skierowanych do nastoletnich ojców zawiera moduły mające na celu ograniczenie zachowań ryzykownych. Niektóre programy działające w tym zakresie kierują podopiecznych na leczenie, podczas gdy inne oferują poradnictwo lub informacje oraz dyskusje w małych grupach na tematy związane ze zdrowiem prokreacyjnym i środkami antykoncepcyjnymi. W przypadku ojców odbywających karę pozbawienia wolności programy prowadzone w zakładach karnych także umożliwiają uwiezionym ojcom zdobycie umiejętności i wiedzy przydatnych w radzeniu sobie z różnymi ryzykownymi zachowaniami, w tym dotyczących przemocy i recydywy. Młodzi ojcowie często

potrzebują stałej oferty po opuszczeniu więzienia, gdyż nastoletni ojcowie częściej niż nastolatki niebędące ojcami ponownie są obejmowani system karnym dla nieletnich (Unruh, Bullis, Yovanoff, 2003).

Metody

Dziesięć zasad badania ewaluacyjnego opartego na rygorystycznej metodologii

Przy próbie odpowiedzi na pytanie „co działa” w programach dla ojców i identyfikacji obiecujących praktyk, najprzydatniejsze są dobrze zaprojektowane programy, które poddano rygorystycznej ewaluacji. W celu wyłonienia efektywnych programów, które przywołano w niniejszym opracowaniu, zastosowano kryteria oparte na 10 zasadach rygorystycznych badań. Kilka z tych kryteriów badawczych zastosowanych do selekcji programów dla ojców jest obecnie używanych w innych programach mających na celu identyfikację „obiecujących praktyk”, jak SAMHSA’s National Registry of Evidence-based Programs and Practices (US Department of Health, Human Services, 2007) czy Promising Practices Network (2007). Kryteria zastosowane w niniejszym przeglądzie zaprezentowano dość szczegółowo, by można je zastosować w przyszłych inicjatywach oceniających wartość podobnych programów. Poniżej przedstawiono zasady rygorystycznych badań ewaluacyjnych, które leżały u podstaw wyboru opracowań do niniejszego przeglądu.

Zasada nr 1: Projektowanie ewaluacji. Za najwyższy standard w ocenie wyników programów uznaje się zastosowanie losowej grupy kontrolnej (Rossi, Lipsey, Freeman, 2004). Metodę tę stosuje się do określenia związków przyczynowo-skutkowych (tzn. do określenia, czy obserwowany rezultat lub zmiana u ojca lub w rodzinie wynika z udziału w programie). W badaniu z zastosowaniem grupy kontrolnej ojcowie są losowo przypisywani do dwóch grup: do grupy poddanej oddziaływaniom (czyli grupy objętej usługą) lub do grupy kontrolnej (która nie jest objęta daną usługą, ale może otrzymywać inne wsparcie czy usługi). Taki projekt badania, jeśli jest dobrze wdrożony, stanowi optymalny sposób stworzenia grup ekwiwalentnych. To znaczy, że ojcowie o różnych cechach (jak wiek, pochodzenie, motywacja) będą równo (lub prawie równo) reprezentowani w obydwu grupach badania. Taki projekt badania redukuje zatem prawdopodobieństwo wystąpienia błędu doboru próby (np. że bardziej zmotywowani ojcowie częściej wybiorą uczestnictwo w programie lub że więcej programów jest zazwyczaj wdrażanych

w społecznościach z większą liczbą ojców z grup ryzyka). Wszystkie badania opisane w niniejszym przeglądzie wykorzystywały metodę losowo dobranej grupy kontrolnej. Oznacza to, że istnieje mniejsze prawdopodobieństwo, że rezultaty zostały zniekształcone przez błąd doboru próby czy inne błędy, na przykład umniejszające lub wyolbrzymiające pozytywne oddziaływanie programu (Rossi i in., 2004).

Zasada nr 2: Wybór programów. W różnych programach wykorzystano różne podejścia do zajęcia się zachowaniem i dobrostanem ojców i ich rodzin. Przy doborze programów należy jednak zwrócić szczególną uwagę na wykorzystanie wyników z małej grupy opracowań do wyciągania wniosków w odniesieniu do szerokiego zakresu programów. Problem związany z uogólnieniem wniosków z małej grupy pomiarów programowych, np. dotyczących zaangażowania ojców i wspólnego wychowywania dzieci po rozstaniu, na większą grupę polega na tym, że mogą one dobrze pasować do niektórych ojców w określonych kontekstach, ale już nie tak dobrze do innych, i potrzebne mogą być dodatkowe badania z różnorodnymi próbami ojców w różnych okolicznościach. Ponadto programy ze stabilniejszym finansowaniem, często zatrudniają lepiej przygotowany i wykwalifikowany personel, mają więcej zasobów i są lepiej zarządzane, przynosząc pozytywne wyniki w ewaluacji, które nie muszą się powtórzyć, jeśli te programy będą realizowane w innych okolicznościach, bez dostępu do takich samych zasobów czy bez tak wykwalifikowanej kadry (Kirby, 2007). Nowsze programy mogą być też przedwcześnie poddane ewaluacji, zanim wdrożono wszystkie niezbędne elementy, przynosząc mniej korzystne wyniki ewaluacji niż programy, które wdrażane są od dłuższego czasu.

Zasada nr 3: Rozmiar próby. Powszechnie uważa się, że rygorystyczne badania wymagają wystarczającego rozmiaru próby, by uchwycić określone oddziaływanie. Niezbędny rozmiar próby różni się w zależności od pomiaru wyników, wielkości efektu, który należy określić i poziomu istotności statystycznej (czyli miary, jak bardzo można zaufać rezultatom) (Kalton, 1983). Ogólnie rzecz ujmując, przyjmuje się, że aby uzyskać solidne wyniki, potrzebny jest minimalny rozmiar próby obejmującej 30 podmiotów w grupie kontrolnej i 30 w grupie poddanej oddziaływaniom (po uwzględnieniu osób, które nie ukończyły badania). Jeżeli jednak planowana jest analiza podgrup, np. analiza ojców we wczesnym wieku nastoletnim (11–14 lat) w porównaniu do ojców w późniejszym wieku nastoletnim (15–18 lat), należy zapewnić znacznie większą próbę (Kalton, 1983). Istnieje kilka innych powodów, z których potrzebne są większe próby. Po pierwsze, jeśli nie mamy odpowiednich rozmiarów prób, z powodu niewystarczającej mocy testu trudno jest określić statystyczną istotność. Po drugie, kiedy rozmiary prób są niewielkie, wielkość efektu jest trudna do określenia, gdyż dany efekt

może być wynikiem przypadku (Rossi i in., 2004). Wystarczająco duże rozmiary próby ułatwiają przewidywanie wyników.

Zasada nr 4: Obserwacja. Kilka ewaluacji programów sugeruje, że ważna jest przynajmniej sześciotygodniowa obserwacja, by zmierzyć oddziaływanie programu na zachowanie ojców, ale konieczna jest także obserwacja przez rok lub dwa lata, by ustalić, czy oddziaływanie było trwałe. Długość obserwacji jest różna i uzależniona od wyników, które poddaje się pomiarowi, treści programu i długości wsparcia, z którego korzystają ojcowie. Obserwacja jest konieczna z kilku powodów. Po pierwsze, może dostarczyć informacji o efektach krótkoterminowych. Po drugie, niektóre z efektów programu wygasają w czasie i nie można zakładać, że efekty krótkoterminowe będą trwałe. Po trzecie, jeśli celem programu jest zmiana zachowania, takie zmiany można zauważyć dopiero po upływie pewnego czasu (Coffman, 1999; W. K. Kellogg Foundation, 2004).

Zasada nr 5: Wiarygodność i rzetelność pomiarów. Inicjatywy dla ojców często usiłują zmierzyć zmianę w zachowaniu i inne rezultaty w odniesieniu do ojców i ich rodzin. Zazwyczaj te zachowania można tylko oszacować na podstawie danych podawanych przez samych uczestników czy innych wiarygodnych raportów lub obserwacji. Rygorystyczne badanie często wykorzystuje instrumenty (pomiaru zerojedynkowe lub skale), które poddano walidacji we wcześniejszych badaniach. W skrócie oznacza to, że rekomendowane są narzędzia pomiaru zastosowane wcześniej do populacji ojców, które oceniono pod względem ich właściwości psychometrycznych i uznano za rzetelne i wiarygodne.

Zasada nr 6: Właściwe analizy statystyczne. W rygorystycznych badaniach ewaluacyjnych wykorzystuje się właściwe analizy statystyczne zebranych danych. Wiąże się to z testowaniem hipotezy, stosowaniem właściwych testów statystycznych i podawaniem wszystkich wyników testu, niezależnie od tego, czy przynoszą oczekiwane, czy nieoczekiwane informacje.

Zasada nr 7: Powtarzalność. Powtarzalność wyników jest cechą charakterystyczną dobrego badania naukowego, istotnym aspektem zademonstrowania efektywności programu i zrozumienia, co działa najlepiej, w jakich warunkach i w odniesieniu do jakiej grupy docelowej (Metz, Bowie, Blase, 1997; Mihalic, 2003). Program, który przynosi korzystne rezultaty w jednym kontekście, powinien być powtórzony w innym z nową grupą docelową i poddany ponownej ewaluacji, w celu sprawdzenia możliwości uogólnienia modelu. Na przykład program, który przynosi korzystne efekty w jednym kontekście, może nie przynosić tych samych rezultatów w innym – głównie z powodu wyjątkowych cech, które mogły istnieć w pierwszym kontekście i które przyczyniły się do pozytywnych wyników. Przy

ponownej próbie w innym kontekście rezultaty mogą być odmienne i być wynikiem przypadku lub bardziej zmotywowanej grupy ojców (Fixsen, Naoom, Blasé, Friedman, Wallace, 2005). Tam, gdzie to możliwe, efektywne programy powinny być powtarzane, zanim zostaną zastosowane na szeroką skalę (Kirby, 2007).

Zasada nr 8: Wierność modelowi programu. Wierność dotyczy zakresu, w jakim wdrożenie danej inicjatywy odbywa się zgodnie z oryginalnie wypracowanym protokołem postępowania lub modelem programu (Mowbray, Holter, Teague, Bybee, 2003). Nieefektywne programy mogą być dobrze wdrażane, a efektywne programy mogą być wdrażane źle. Żadna z tych sytuacji nie jest pożądana. Pożądane rezultaty mogą zostać osiągnięte tylko wtedy, jeśli efektywny program będzie dobrze wdrożony. Zatem oczekuje się, że ewaluacja programu będzie zawierała też ocenę wierności modelowi, by zapewnić, że wszystkie niezbędne elementy modelu usługi lub treści programu zostały wdrożone zgodnie z oryginalnym modelem (Mowbray i in., 2003).

Zasada nr 9: Upowszechnienie rezultatów. Dobrze zaprojektowane i rygorystyczne badania ewaluacyjne często są zwieńczone publikacją wyników, bez względu na to, czy są one pozytywne, czy nie (Kirby, 2007). Większe prawdopodobieństwo upowszechnienia wyników, prezentujących oczekiwane rezultaty czy też nie, istnieje w przypadku dużych, dobrze zaprojektowanych badań, z istotnym finansowaniem, mających rady doradcze składające się z ekspertów w dziedzinie ojcostwa, dobrze znane jeszcze w trakcie ich prowadzenia. Minimalnym wymogiem jest, by rezultaty podlegały recenzji i zostały upowszechnione wśród specjalistów zajmujących się daną dziedziną.

Zasada nr 10: Niezależny ewaluator zewnętrzny. Rygorystyczne badania ewaluacyjne są często prowadzone przez zewnętrznych niezależnych ewaluatorów z kilku powodów. Po pierwsze, zewnętrznym ewaluatorom są mniej uprzedzeni i bardziej obiektywni w ocenie rezultatów. Po drugie, wnoszą ekspertyzę techniczną, której może brakować personelowi programu, jak wiedza na temat właściwych narzędzi pomiaru, analizy statystycznej itd. Po trzecie, oferują nową perspektywę i mogą wnieść cenne, świeże spojrzenie. W końcu, zewnętrznym ewaluatorom w związku z doświadczeniem są często skuteczniejsi, jak również wiarygodniejsi.

Kryteria zastosowane do wyboru rygorystycznie ewaluowanych programów dla ojców

Opierając się na opisanych wyżej dziesięciu zasadach prowadzenia rygorystycznych badań, zastosowano następujące kryteria do zidentyfikowania programów

poddanych rygorystycznej ewaluacji. Programy musiały mieć eksperymentalny projekt ewaluacji (tzn. oparty np. na losowo dobranych grupach kontrolnych), z danymi wyjściowymi i obserwacyjnymi zebranymi w grupie poddanej programowi oraz w grupie kontrolnej/porównawczej, których można użyć do określenia *efektu* czy *oddziaływania*. Badacze wiedzieli o zaangażowaniu uczestników w programy i nie opierali się wyłącznie na ich pamięci, a badanie kontrolne zostało przeprowadzone przynajmniej miesiąc po rozpoczęciu programu. We wszystkich badaniach wielkość próby wynosiła przynajmniej 15 uczestników, wykonano odpowiednie analizy statystyczne, przynajmniej jeden rezultat był statystycznie istotny na poziomie 0,05, dostępna była dokumentacja z ewaluacji programu, a sama ewaluacja została przeprowadzona przez zewnętrznego ewaluatora. Wybrane programy zostały przeprowadzone w 1980 roku lub później, a wyniki ewaluacji opublikowano nie wcześniej niż w 1995 roku. Badań tych nie prowadzono jedynie w Stanach Zjednoczonych, uwzględniono też badania ojców i ich rodzin z Kanady, Wielkiej Brytanii, Australii i krajów europejskich. Rezultaty nie musiały być opublikowane w recenzowanych czasopiśmie, a sam program nie musiał być powtarzany w innym kontekście i nie musiał być aktualnie prowadzony. Ten zestaw kryteriów określił ramy do oceny i identyfikacji programów skierowanych na wsparcie odpowiedzialnego ojcostwa i przynoszących korzyści ojcom i ich rodzinom.

Podjęcie analityczne do zlokalizowania rygorystycznie ewaluowanych programów dla ojców

By zlokalizować zbiór ewaluowanych programów dla ojców, które spełniałyby wymienione powyżej kryteria, zastosowano wystandaryzowany proces. Po pierwsze, skorzystano z *GuideStar (bazy amerykańskich organizacji pozarządowych zawierającej raporty finansowe organizacji zwolnionych z podatku) w celu wyłonienia odpowiednich programów opartych na wspomnianych kryteriach. Zastosowano standardowy zestaw fraz wyszukiwania, by zapewnić spójne wyniki. Wykorzystane frazy to: ojcowie, program(y) rodzicielski(e), programy dla ojców. Po znalezieniu informacji o odpowiednim programie, włączano go do zbioru wszystkich programów. Po drugie, jeżeli informacje z bazy GuideStar wskazywały, że program był poddany ewaluacji, przeglądano stronę internetową programu w poszukiwaniu istotnych informacji z ewaluacji. Po trzecie, gdy strona programu nie zawierała szczegółowych informacji z ewaluacji, przeprowadzano wywiad telefoniczny z zarządzającymi stroną programu. Po czwarte, przeszukiwano zasoby

w internecie. Przeglądano strony instytucji rządowych, miejskich i stanowych, by uzyskać informacje o inicjatywach dla ojców na poziomie miejskim i stanowym, oraz strony organizacji krajowych znanych z pomocy dzieciom i rodzinom. Po piąte, przejrzano kilka baz danych zawierających artykuły z badań ewaluacyjnych. Były to: JSTOR, PsycINFO, Sociofile, EBSCO i Web of Science. Ten przegląd pozwolił na wybranie kilku znanych czasopism zawierających artykuły nt. ojców, rodzin i raportów z ewaluacji programów. Czasopisma wykorzystane w niniejszym przeglądzie to m.in. *Journal of Family Issues*, *Journal of Marriage and the Family*, *Journal of Family Psychology*, *Child Development* i *Applied Developmental Science*. Zidentyfikowano artykuły, sprawdzono źródła i włączono je w większy zbiór podsumowań ewaluacji programów.

Zastosowanie takiego podejścia analitycznego doprowadziło do wyłonienia 80 raportów i artykułów z ewaluacji, zawierających zarówno informacje jakościowe, jak i ilościowe o poddanych ewaluacji inicjatywach dla ojców. Dwanaście z tych 80 raportów spełniło przywołane powyżej kryteria. Podsumowanie dwunastu programów dla ojców poddanych rygorystycznej ewaluacji, które wybrano przy użyciu wymienionych kryteriów przedstawiono w tabeli.

Wyniki

Elementy obiecujących praktyk w poddanych rygorystycznej ewaluacji programach dla ojców

Dwanaście inicjatyw dla ojców opisanych w niniejszym przeglądzie jako skuteczne miało pewne cechy wspólne, podane poniżej. Cechy te odzwierciedlają różne aspekty sposobu nauczania i szczególny kontekst interwencji, które były wspólne w skutecznych programach. Nie przedstawiono jednak do tej pory dowodów sugerujących, jakie połączenie tych cech przyczyniło się do ogólnego sukcesu tych programów. Nie ma także dowodów na to, że każdy z tych programów musiał zawierać każdą z tych cech, by przynieść istotny efekt u uczestników. Zbiór przedstawionych tutaj elementów tworzy jednak solidną grupę obiecujących praktyk, wyłonionych spośród programów dla ojców poddanych rygorystycznej ewaluacji. Ten zestaw 15 obiecujących praktyk stanowi punkt wyjścia do zaprojektowania i wdrożenia programów dla ojców, które będą solidnie oparte na dowodach.

Tabela. Podsumowanie programów dla ojców wykorzystujących w ewaluacji metodę losowo dobranych grup kontrolnych

Autorzy	Program	Opis programu	Zawartość	Projekt badania	Uczestnicy	Wyniki
Cookston, Braver, Griffin, Deluse, Miles (2006)	Tata na całe życie (Dads for Life) [Arizona]	Program ma na celu poprawę relacji ojciec – dziecko przez zwiększenie umiejętności rodzicielskich ojców, wpływ na relacje ojciec – matka, by zniwelować konflikty, i promocję lepszych stosunków we wspólnej opiece nad dzieckiem po rozstaniu. Rezultaty poddawane pomiarowi dotyczyły wspólnej opieki nad dzieckiem po rozstaniu oraz poziomu konfliktu między rodzicami.	Program obejmował łącznie 10 sesji, w tym osiem grupowych i dwie indywidualne. Sesje oparte były na scenariuszu, by zapewnić wierność przyjętemu modelowi. Podczas każdej sesji pokazywano 10-minutowy fragment filmu zatytułowanego <i>Eight Short Films about Divorced Fathers (Osiem krótkich filmów o rozwiedzionych ojcach)</i> . Mniej więcej połowa sesji koncentrowała się na relacji rodzic – dziecko, w tym na nauce takich umiejętności, jak słuchanie, komunikacja i skuteczne wyznaczanie granic. Pozostałe sesje dotyczyły konfliktu między rodzicami.	Wykorzystując system loteryjny, ojców losowo przydzielano do grupy poddanej oddziaływaniom albo do grupy kontrolnej. Uczestnicy w grupie eksperymentalnej byli oceniani czterokrotnie – przed losowym przypisaniem do grupy, po trzech i siedmiu miesiącach oraz po roku od losowego przypisania do grupy. Pomiary zawierały skalę, która oceniała funkcjonowanie pary jako rodzicielskiej drużyny ^a i zaadaptowaną wersję <i>Skali dziecięcego postrzegania konfliktów między rodzicami</i> (Children's Perception of Interparental Conflict Scale) ^b .	127 niedawno rozwiedzionych ojców w grupie eksperymentalnej, 87 w grupie kontrolnej	Program nie wpłynął na odczucia ojców w sprawie wspólnej opieki nad dzieckiem po rozstaniu, jednak ich byłe partnerki były z czasem bardziej skłonne do pozytywnych porozwodowych relacji z ojcami ($p < 0,05$). Dodatkowo między wywiadem wstępnym a wywiadem drugim nasilenie konfliktu między rodzicami zmniejszyło się i była to poprawa, która utrzymała się w czasie ($p < 0,001$).
Bloom i in. (2000)	Program rodzinna zmiana (Family Transition Program) [Floryda]	Program ma na celu wzmocnienie samowystarczalności osób korzystających z pomocy społecznej i zmniejszenie długoterminowej zależności od niej. Rodzinom w grupie eksperymentalnej oferowano usługi i pomoc finansową służące znalezieniu i utrzymaniu zatrudnienia. Ustanowiono limit czasowy na wypłacanie gotówkowych zasiłków rodzinnym. Oceniano rezultaty dotyczące zatrudnienia, otrzymywania zasiłków na dzieci (AFDC) czy tymczasowej pomocy dla rodzin potrzebujących (TANF) i bonów żywnościowych, kwoty przychodów z tytułu AFDC/TANF i bonów żywnościowych, bezpieczeństwa żywnościowego, dobrostanu dzieci, korzystania z opieki nad dziećmi, stabilności opieki nad dziećmi, wsparcia finansowego i kontaktu dzieci z ojcami biologicznymi nieposiadającymi prawa do opieki.	Model tej usługi cechowały cztery główne aspekty: limit czasowy pomocy finansowej dla uczestników, finansowe zachęty do podjęcia pracy (np. uczestnicy otrzymywali subsydiowaną opiekę nad dziećmi przez dwa lata po opuszczeniu systemu opieki społecznej i rozpoczęciu pracy), usługi rozszerzone (np. intensywne wsparcie menadżera przypadku), wymagania (np. uczestnicy byli zobowiązani do uczestniczenia w aktywnościach związanych z zatrudnieniem), a także zobowiązania rodzicielskie (np. rodzice musieli zapewnić, że dzieci regularnie uczęszczały do szkoły).	Ewaluacja oparta na losowym przypisaniu porównywała grupę poddaną programowi FTP z grupą kontrolną korzystającą z zasiłków na dzieci (AFDC). Osoby ubiegające się o pomoc były losowo przypisywane do jednej z grup przed oceną kwalifikowalności wniosku. Podczas ewaluacji towarzyszone rodzinom przez cztery lata od rozpoczęcia badania. Ankiety przeprowadzono dwa i cztery lata po losowym przypisaniu do grupy. Pierwsza ankieta oceniała wdrożenie programu FTP. Druga skupiała się na opiece nad dzieckiem, rodzicielstwie i dobrostanie dziecka.	1108 rodzin podzielonych na grupę eksperymentalną i kontrolną	Dzieci objęte programem FTP części w ostatnim roku otrzymały pieniądze od swoich ojców bezpośrednio ($p \leq 0,10$) lub przez agencję wsparcia dzieci ($p \leq 0,05$). Ojcowie częściej też sprawowali nad nimi opiekę. Program FTP zwiększył zakres opieki i wsparcia ze strony ojców nieposiadających prawa do opieki o pięć punktów procentowych.

Tabela. Podsumowanie programów dla ojców wykorzystujących w ewaluacji metodę losowo dobranych grup kontrolnych c.d.

Autorzy	Program	Opis programu	Zawartość	Projekt badania	Uczestnicy	Wyniki
McKenry, Clark, Stone (1999)	Program „Edukacja rodziców na temat emocji dzieci” (Parents’ Education about Children’s Emotions - PEACE) [Ohio]	Program ma na celu ułatwienie i poprawę adaptacji dzieci po rozwodzie rodziców, pomoc rozwodzącym się rodzicom w zrozumieniu wpływu rozstania na ich dzieci i jak postępowanie rodziców bezpośrednio przekłada się na adaptację dzieci, oraz ograniczenie związanych z rozwodem sporów sądowych. Rezultaty poddawane pomiarowi dotyczyły relacji i wspólnej opieki nad dzieckiem po rozstaniu, relacji z dziećmi, dostosowania się do ustaleń w sprawie opieki i wizyt, postaw wobec roli rodzica niemieszkającego z dzieckiem i wiedzy na temat adaptacji dzieci w sytuacji porozwodowej.	Zawartość programu opiera się na teorii społecznego uczenia się i treningu umiejętności rodzicielskich. Rodzice uczestniczyli w trwającej 2,5 godziny sesji po tym, jak złożyli pozew o rozwód, ale zanim postanowienie w sprawie rozwodu zostało wydane. Rodzice uczyli się, jak skutecznie pełnić wspólną opiekę nad dzieckiem po rozstaniu tak, by zastąpić dysfunkcyjne rodzicielstwo stylem rodzicielskim opartym na większej współpracy. Zastosowano perspektywę żalu i straty, by pomóc rodzicom zrozumieć rozwód jako kryzys oraz normalne mechanizmy reakcji i dochodzenia do siebie po rozwodzie. Na zakończenie sesji rodzice otrzymywali podręcznik ze szczegółowymi informacjami na tematy objęte sesjami, listę miejsc pomocowych w ich społeczności i listę zalecanych lektur.	Badanie kwotowo-losowe. Nazwiska losowo wybierano z rejestrów sądowych. Przez pięć lat ankietą obejmowano każdego roku 50 mężczyzn i 50 kobiet. Po ankiecie, uczestnikom wysyłano kwestionariusz. Pomiary zawierały <i>Skalę jakości komunikacji we wspólnej opiece nad dzieckiem po rozstaniu</i> (Quality of Coparent Communication Scale ³), <i>Skalę treści interakcji we wspólnej opiece nad dzieckiem po rozstaniu</i> (Content of Coparental Interactions Scale ⁴) oraz <i>Skalę postaw wobec rodzica niemieszkającego z dzieckiem</i> (Attitudes Toward the Nonresidential Parent Scale ⁵).	Badaniem objęto rodziców uczestniczących w programie między 1991 a 1995 rokiem, rozwiedzionych w tym okresie, i nie korzystających z usług innego programu edukacyjnego dla rozwodzących się par. 136 rozwiedzionych ojców i matek w grupie eksperymentalnej, 100 w grupie kontrolnej, i podgrupa licząca 143 ojców i matek rozwiedzionych od najwyższej czterech lat.	Rodzice w grupie eksperymentalnej i rodzice mieszkający z dzieckiem z podgrupy mieli znacząco lepsze relacje ze swoimi dziećmi (np. w pomiarze satysfakcji rodzicielskiej, bliskości) ($p < 0,01$). Rodzice mieszkający z dzieckiem z podgrupy byli także znacząco bardziej zadowoleni z ustaleń dotyczących opieki ($p < 0,001$). Zasadniczo rodzice uznawali program za pomocny i potencjalnie pomocny dla innych. Zasadniczo rodzice twierdzili, że negatywne zachowania drugiego z rodziców „osłabły” lub „zupełnie ustały” w wyniku programu.
Doherty, Erickson, LaRossa (2006)	Projekt „Wspólne rodzicielstwo” (Parenting Together Project) [Minnesota]	Program ma na celu podniesienie wiedzy ojców, poprawę ich umiejętności, zwiększenie zaangażowania w pełnienie roli ojca, zwiększenie wsparcia matek i oczekiwań wobec zaangażowania ojców, poprawę wspólnej opieki nad dzieckiem po rozstaniu oraz ułatwienie parom bardziej konstruktywnego radzenia sobie z czynnikami środowiskowymi, takimi jak praca czy oczekiwania kulturowe. Rezultaty poddane pomiarowi dotyczyły jakości interakcji ojciec – dziecko i zaangażowania ojców.	Program składał się z miniwykładów, dyskusji w grupie, demonstracji umiejętności w postaci filmów wideo, odgrywania scenek i pełnienia roli wzorca dla nowych rodziców. Wierność modelowi oceniano za pomocą wypełnianych przez instruktorów po każdej sesji list sprawdzających. Ponadto podczas każdego spotkania grupy obserwator robił notatki.	Projekt opierający się na losowym przypisaniu do grup. Pary losowo przypisywano do grupy poddanej oddziaływaniom i grupy kontrolnej w liczbie przekraczającej potrzeby w proporcji 5 do 4. Ocenę przeprowadzono natychmiast po przypisaniu do grup a następnie 6–12 miesięcy po porodzie. Pomiary zawierały <i>Skalę oceny zachowań rodzicielskich</i> (Parent Behavior Rating Scale ¹), <i>Kartę czasu interakcji/dostępności</i> (Interaction/Accessibility Time Chart ²), oraz <i>Skalę oceny rodzica</i> (PRS ^b). Po każdym spotkaniu uczestnicy, instruktorzy i obserwatorzy przeprowadzali ewaluację sesji.	65 par z nowonarodzonym pierwszym dzieckiem w grupie eksperymentalnej, 67 w grupie kontrolnej.	W badaniu stwierdzono istotne różnice u ojców z grupy poddanej oddziaływaniom w zakresie ciepła i emocjonalnego wsparcia ($p < 0,05$), natarczywości ($p < 0,05$), pozytywnego afektu ($p < 0,01$) i synchronii w diadzie ($p < 0,001$). Ogólny wynik jakości relacji był znacząco wyższy ($p < 0,01$) niż w grupie kontrolnej przy wielkości efektu 0,47 sześć i 0,31 dwanaście miesięcy po porodzie. W grupie poddanej oddziaływaniom odnotowano jeden znaczący efekt programu w zakresie dostępności w ciągu dni pracujących ($p < 0,05$). Ojcowie byli średnio o 42 minuty bardziej dostępni niż ojcowie z grupy kontrolnej.

Tabela. Podsumowanie programów dla ojców wykorzystujących w ewaluacji metodę losowo dobranych grup kontrolnych c.d.

Autorzy	Program	Opis programu	Zawartość	Projekt badania	Uczestnicy	Wyniki
Spoth, Redmon, Hockada, Yoo (1997); Spoth, Redmon, Shin (1998); Spoth, Redmon, Shin, Lepper, Haggerty, Wall (1998)	Przygotowanie do lat wolnych od narkotyków (Preparing for the Drug Free Years - PDFY) [Waszyngton]	Program ma na celu nauczenie rodziców efektywnych metod zredukowania czynników ryzyka i wzmocnienia czynników ochronnych w celu zapobieżenia przyszłemu używaniu substancji odurzających w odniesieniu do dzieci w wieku późnej podstawówki i gimnazjum. Pomiar wyników dotyczył obecności/uczestnictwa rodziców w sesjach programu i używania przez dzieci substancji odurzających.	Zawartość PDFY oparta jest na całościowym przeglądzie badań empirycznych dotyczących przyczyn problemów z zachowaniem u nastolatków oraz czynników ryzyka i czynników ochronnych. U podstaw programu leży model rozwoju społecznego podkreślający wagę pozytywnych więzi w rodzinie, szkole i między rówieśnikami w zapobieganiu używaniu substancji odurzających. Sesje dotyczyły takich tematów, jak sposoby zapobiegania zażywaniu narkotyków w rodzinie, ustanawiania jasnych oczekiwań w rodzinie w odniesieniu do używania narkotyków czy alkoholu i wzmocnienia więzi rodzinnych.	Projekt oparty na losowym doborze próby. Rodziny losowo przypisano do grupy poddanej oddziaływaniom lub do grupy kontrolnej. Uczestników grupy kontrolnej umieszczono na liście oczekujących do programu, z którego mieli skorzystać po zakończeniu badania. Rodziny uczestniczące w badaniu wypełniły kwestionariusz przed i po programie oraz nagryły na video swoje obserwacje. Pomiary dotyczyły wiedzy rodziców, postaw i zachowań, ogólnego życia rodziny, zachowań w zakresie rozwiązywania problemów w rodzinie i obecności na sesjach programu. Warsztaty były prowadzone przez członków społeczności, którzy ukończyli czterodniowe szkolenie w programie PDFY.	175 rodzin z dziećmi w szóstej i siódmej klasie, uczęszczających do jednej z dziewięciu szkół na terenach wiejskich stanu Iowa z fundowanymi ze środków federalnych obiadami, podzielono między grupę eksperymentalną i kontrolną.	Rodzice objęci programem wykazywali znaczącą poprawę w sferze zachowań rodzicielskich poddanych oddziaływaniom oraz technik radzenia sobie z dzieckiem ($p < 0,05$). Zaobserwowano znaczące różnice zarówno w stwierdzeniach samych rodziców, jak i w pomiarach obserwacyjnych ($p < 0,05$), a także poprawę w zachowaniu rodziców. Kolejne ewaluacje potwierdziły rezultaty ewaluacji pilotażowej i dostarczyły dowodów skuteczności programu w zakresie długoterminowej poprawy w zachowaniu rodziców i zmniejszenia częstości palenia tytoniu czy używania alkoholu przez dzieci.
Robbers (2005)	Program odpowiedzialnego ojcostwa dla ojców odbywających karę pozbawienia wolności (Responsible Fatherhood Program for Incarcerated Dads) [okręg Fairfax, Wirginia]	Program ma na celu promocję odpowiedzialnego ojcostwa podczas i po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności, zachęcanie ojców do zaangażowania w życie dzieci, nauczenie umiejętności rodzicielskich i zwiększenie zrozumienia rozwoju dziecka, nauczenie wartości pozytywnej komunikacji między rodzicami i metod minimalizowania konfliktów rodzicielskich. Pomiar wyników dotyczył częstotliwości kontaktów z dziećmi, wiedzy i postaw wobec ojcostwa, jakości relacji z matkami dzieci i znajomości systemu sprawiedliwości.	Curriculum programu obejmowało dane demograficzne dotyczące ojcostwa i rodzicielstwa. Inne moduły dotyczyły zrozumienia rozwoju dziecka, wspólnej opieki nad dzieckiem po rozstaniu, męskości, rozwiązywania konfliktów i radzenia sobie po odbyciu kary. Po każdej lekcji następowała praca domowa, która często wymagała interakcji z dzieckiem. Uczestników proszono również o prowadzenie dziennika, w którym zapisywali spostrzeżenia na temat zajęć i interakcji z dziećmi.	Projekt oparty na losowym doborze próby. Facylitatorzy programu pracowali wcześniej w więzieniu i byli znani uczestnikom. Uczestników grupy poddanej programowi poproszono o wypełnienie pretestu podczas pierwszej sesji. Ojcowie w grupie kontrolnej otrzymali pretest w tym samym okresie. Posttesty rozdano na ostatniej sesji w grupie eksperymentalnej, grupa kontrolna również wypełniła posttesty w tym samym czasie.	56 ojców odbywających karę pozbawienia wolności w grupie eksperymentalnej (albo rozpoczynających odbywanie wyroku albo tuż przed zwolnieniem), 31 ojców w grupie kontrolnej.	Zaobserwowano różnice w kluczowych pomiarach wyników między ojcami, którzy uczestniczyli w przynajmniej czterech sesjach programu a tymi z grupy kontrolnej. Ojcowie z grupy poddanej oddziaływaniom znacząco zwiększyli częstotliwość kontaktów z dziećmi ($p < 0,05$), zwiększyli wiedzę i zmienili postawy wobec ojcostwa ($p < 0,05$), a także wiedzę na temat systemu sprawiedliwości ($p < 0,05$), w porównaniu do ojców z grupy kontrolnej.

Tabela. Podsumowanie programów dla ojców wykorzystujących w ewaluacji metodę losowo dobranych grup kontrolnych c.d.

Autorzy	Program	Opis programu	Zawartość	Projekt badania	Uczestnicy	Wyniki
Magill-Evans, Harrison, Benzie, Gierl, Kimak (2007)	Wpływ edukacji rodzicielskiej opartej na wideoasymulowaniu na umiejętności pierwszorazowych ojców (Video Self-Modeling Effects of Parenting Education on First-Time Fathers' Skills) [Kanada]	Program ma na celu zwiększenie umiejętności ojców w rozpoznawaniu i odpowiednim odpowiadaniu na sygnały wysyłane przez niemowlęta, pomoc ojom w stymulowaniu rozwoju poznawczego i społeczno-emocjonalnego niemowląt i zwiększenie poczucia kompetencji jako ojców. Pomiar rezultatów dotyczył wrażliwości na sygnały wysyłane przez dziecko, odpowiedzi na niepokój dziecka, stymulowania rozwoju społeczno-emocjonalnego i poznawczego.	Wszystkie osoby prowadzące wizyty domowe z grupy poddanej oddziaływaniom dokonały przeglądu wideo serii <i>Klucz do opieki (Keys to Caregiving)</i> , by rozwinąć umiejętność identyfikowania zachowań ojców. Osoby prowadzące wizyty domowe udzielały pierwszorazowym ojom pozytywnych informacji zwrotnych i rozdawały streszczenia spisane po przejrzeniu kaset wideo, na których zarejestrowano zabawę ojców z dziećmi w 5 i 6 miesiącu życia. Streszczenia opisywały obserwowane i omówione interakcje rodzic – niemowlę z nagranych sesji. Jeden materiał opisywał sygnały wysyłane przez dziecko. Drugi podawał główne elementy „pętli nauczania”, w tym przykuwanie uwagi dziecka, pokazywanie i wyjaśnianie, dawanie dziecku czasu na podjęcie próby, chwalebne i dawanie sugestii. Uczestnicy otrzymywali także broszury dostępne w lokalnej poradni zdrowia dziecka.	Przy zastosowaniu randomizacji blokowej, ojców przypisano do grupy poddanej oddziaływaniom albo do grupy kontrolnej. Uczestnicy grupy kontrolnej korzystali z wizyt domowych w 5 i 8 miesiącu życia dziecka. Natomiast grupa poddana oddziaływaniom miała wizyty domowe w 5, 6 i 8 miesiącu życia dziecka. Żadna z osób prowadzących wizyty domowe nie знаła hipotez badania. Dodatkowo, osoby prowadzące wizyty domowe w grupie kontrolnej nie wiedziały, co zawierał program. Interakcje rodzic – dziecko mierzono za pomocą <i>Skali nauczania oceny opieki nad dzieckiem (Nursing Child Assessment Teaching Scale)</i> . Skuteczność ojców i ich satysfakcję mierzono przez kwestionariusze do samooceny.	183 pierwszorazowych ojców podzielonych na grupę eksperymentalną i kontrolną.	W grupie eksperymentalnej zaobserwowano więcej pozytywnych interakcji ojciec – dziecko. Średni wynik dla ojców w grupie eksperymentalnej zwiększył się z 40,6, do 41,7, podczas gdy wynik dla ojców z grupy kontrolnej obniżył się z 40,0 do 38,4 ($p \leq 0,001$). Ojcowie z grupy eksperymentalnej stawali się z czasem wrażliwi na sygnały wydawane przez dziecko ($p \leq 0,05$) i lepiej przygotowani do stymulowania rozwoju poznawczego dziecka ($p \leq 0,01$).
Mazza (2002)	Młodzi ojcowie (Young Dads) [Nowy Jork]	Program ma na celu zwiększenie umiejętności ojców w wyznaczaniu i osiąganiu indywidualnych celów, rozwijaniu skutecznego systemu wsparcia oraz rozwijaniu bardziej spójnych i pozytywnych odczuć o ich relacji z dzieckiem teraz i w przyszłości. Pomiar wyników dotyczył zatrudnienia, planów zawodowych, bieżących relacji z dzieckiem, percepcji przyszłych relacji z dzieckiem, sporządzenia 10-letniego planu, stosowania środków antykoncepcyjnych, liczby bliskich przyjaciół i dyskusowania o problemach z innymi.	Nastoletnim ojom uczestniczącym w programie <i>Young Dads</i> zaofiarowano kompleksowy zestaw usług tak pomyślanych, by zaspokajały indywidualne potrzeby. Po przyjęciu do programu ojców proszono o sporządzenie listy obszarów w ich życiu, w których potrzebowali pomocy. Program zakładał, że pracownicy socjalni – mężczyźni lepiej nadawali się do pomocy ojom i wykorzystywał relację między nastoletnim ojcem a pracownikiem socjalnym – mężczyzną jako element terapeutyczny (przez poradnictwo i regularne spotkania), mentoring i wspierającą męską relację przez cały program. Męski personel pełnił także rolę rodzicielskiego wzorca do naśladowania. Ojcowie korzystali z poradnictwa indywidualnego i grupowego, edukacji i skierowań zawodowych, staży, opieki zdrowotnej, pomocy lokalowej, poradnictwa prawnego, działań kulturalnych i rekreacyjnych i treningu umiejętności rodzicielskich.	Projekt oparty na losowym doborze próby. Nastoletnich ojców losowo przypisywano do grupy poddanej oddziaływaniom albo do grupy kontrolnej. Dwukrotnie przeprowadzono wywiady z ojcami: w chwili skierowania i 6 miesięcy później. Podczas wywiadów pytano ojców o zatrudnienie, plany zawodowe, obecne/przyszłe relacje z dzieckiem, sporządzenie 10-letniego planu, stosowanie środków antykoncepcyjnych, opisanie, co dla nich znaczy bycie mężczyzną, liczbę bliskich przyjaciół i omawianie problemów z innymi.	30 afroamerykańskich nastoletnich ojców w grupie eksperymentalnej i 30 w grupie kontrolnej.	Statystycznie istotne zmiany zaobserwowano u ojców uczestniczących w programie w zakresie zatrudnienia ($p < 0,01$), planów zawodowych ($p < 0,01$), percepcji obecnych relacji z dzieckiem ($p < 0,02$), percepcji jakości przyszłych relacji z dzieckiem ($p < 0,02$), częstotliwości stosowania środków antykoncepcyjnych ($p < 0,01$), dostępności osób, z którymi mogli omówić jakiś problem.

Tabela. Podsumowanie programów dla ojców wykorzystujących w ewaluacji metodę losowo dobranych grup kontrolnych c.d.

Autorzy	Program	Opis programu	Zawartość	Projekt badania	Uczestnicy	Wyniki
Bloom, Redcross, Zwieg, Azurdia (2007)	Centrum Programu „Szansa na zatrudnienie” (Center for Programme Employment Opportunities -CEO) [Nowy Jork]	Program ma na celu ułatwienie znalezienia stałego zatrudnienia byłym więźniom, zmniejszenie częstości recydywy i wzmocnienie relacji ojciec – dziecko. Pomiar wyników dotyczył zatrudnienia i recydywy. Uczestniczącym w programie CEO ojcom, którzy byli skazani, oferowano zajęcia przygotowujące do znalezienia pracy, płatne zatrudnienie przejściowe, coaching zawodowy i usługi pośrednictwa pracy, a także stałe wsparcie przez 12 miesięcy po znalezieniu zatrudnienia.	Program CEO składa się z czterech komponentów: zajęć przygotowujących do znalezienia pracy, obejmujących cztery dni intensywnego treningu; płatne zatrudnienie przejściowe, podczas którego uczestnicy są przypisani do określonych grup i pracują cztery dni w tygodniu; coaching zawodowy i usługi pośrednictwa pracy, podczas których uczestnicy spotykają się z przeszkolonym doradcą zawodowym; a także stałe wsparcie przez 12 miesięcy po znalezieniu zatrudnienia, podczas którego ojcowie mogą uczestniczyć w programie odpowiedzialnego ojcostwa, szkoleniach wzmacniających umiejętności zawodowe i programie lojalnościowym szybkich nagrań.	Projekt oparty na losowym doborze próby. Byli więźniowie, którzy nigdy wcześniej nie uczestniczyli w programie CEO i nie byli zobligowani do uczestniczenia w nim, zostali losowo przypisani do jednej z dwóch grup: do eksperymentalnej grupy programu CEO lub do grupy programu Resource Room. Potencjalnych uczestników przypisywano losowo do grup tylko w tych tygodniach, kiedy liczba nowych chętnych przewyższała liczbę dostępnych miejsc w Neighbourhood Watch Project. Dane administracyjne wymiaru sprawiedliwości (np. dotyczące aresztowań, naruszenia zwolnienia warunkowego) i dane dotyczące zatrudnienia (np. zatrudnienie przejściowe w CEO) były dostępne w odniesieniu do każdego uczestnika.	568 ojców, którzy byli skazani, w grupie eksperymentalnej i 409 w grupie kontrolnej.	Program miał korzystny wpływ na zatrudnienie uczestników. Uczestnicy mieli większą szansę na zatrudnienie podczas czterech kwartałów od momentu losowego przypisania do grupy (80% vs 56% w grupie kontrolnej) ($p < 0,001$). Mieli też większe szanse na utrzymanie zatrudnienia przez całe cztery kwartały (22 vs 11%) ($p < 0,001$). Dodatkowo uczestnicy w grupie kontrolnej częściej ponownie trafiali do więzienia za popełnienie nowego przestępstwa niż uczestnicy CEO ($p < 0,001$). W podgrupie uczestników, których losowo przypisano w ciągu trzech miesięcy od opuszczenia więzienia, uczestnicy rzadziej byli poddani ponownej karze pozbawienia wolności (różnica 10 punktów procentowych) ($p < 0,001$).
Landreth, Lobaugh (1998)	Trening terapii z dziećmi dla ojców odbywających karę pozbawienia wolności (Filial Therapy Training with Incarcerated Fathers) [Texas]	Program ma na celu zwiększenie postawy akceptacji osadzonych w więzieniu ojców w stosunku do ich dzieci, zredukowanie stresu związanego z rodzicielstwem i problemów związanych z życiem rodzinnym oraz poprawę obrazu siebie u dzieci. Pomiar wyników dotyczył rodzicielskiej akceptacji, szacunku dla uczuć dziecka, aprecjacji dla osobowości dziecka, uznania potrzeby autonomii i niezależności u dziecka, percepcji rodziców co do własnych umiejętności rodzicielskich, stresu rodzicielskiego i postrzegania przez rodziców potencjalnie problematycznych sytuacji.	Sesje treningu terapii z dziećmi opierały się na 10-tygodniowym <i>Modelu treningu terapii z dziećmi Landretha</i> ¹ . Rodziców uczono, jak pełnić funkcję terapeutyczną w stosunku do swoich dzieci przez instrukcje dydaktyczne, demonstracje sesji zabawy i supervizję. Uczono ich także umiejętności terapii zabawą skoncentrowanej na dziecku.	Projekt oparty na losowym doborze próby. Grupy spotykały się co tydzień, a ojcowie ćwiczyli nowe umiejętności z głównym dzieckiem, którym chcieli się zająć, podczas cotygodniowych sesji zabawy. Sesje zabawy były zamknięte dla pozostałych członków rodziny, a ojcom dostarczano wybranych zabawek, które umożliwiały dzieciom wyrażanie agresji, zagubienia w odniesieniu do sytuacji rodziny i chęci interakcji. Supervizja polegała na tym, że rodzice składali sprawozdanie swojej grupie, w której otrzymywali wsparcie od innych ojców i facylitatorów. Pomiaru uwzględniali m.in. <i>Skalę akceptacji rodzicielskiej Portera</i> (Porter Parental Acceptance Scale ²), <i>Indeks stresu rodzicielskiego</i> (Parenting Stress Index ³), <i>Listę sprawdzającą problemów dziecka</i> (Filial Problem Checklist ⁴) i <i>Skalę obrazu siebie dla dzieci przedszkolnych i szkolnych Josepha</i> (Joseph Pre-School and Primary Self-Concept Scale ⁵).	16 ojców odbywających karę pozbawienia wolności w zakładzie o średnim rygorze w grupie eksperymentalnej, 16 w grupie kontrolnej.	Ojcowie w grupie eksperymentalnej zanotowali wyższe wyniki niż ojcowie w grupie kontrolnej w odniesieniu do wszystkich pomiarów akceptacji dla dzieci (np. Porter Parental Acceptance Scale ($p < 0,001$), subskali <i>Szacunku dla uczuć dziecka</i> (Respect for Child's Feelings subscale) ($p < 0,004$), subskali <i>Bezwarunkowej Miłości</i> (Unconditional Love subscale) ($p < 0,006$)). Ojcowie w grupie eksperymentalnej zanotowali także ogólnie znacząco niższe wyniki w <i>Indeksie stresu rodzicielskiego</i> ($p < 0,004$), w subskali <i>Dziedziny rodzicielskiej</i> (Parent Domain Subscales) ($p < 0,001$) i na <i>Listie sprawdzającej problemy Dziecka</i> (Filial Problems Checklist) ($p < 0,004$). Dzieci uczestników programu wykazywały znaczącą poprawę w obrazie siebie w posttestach ($p < 0,001$).

Tabela. Podsumowanie programów dla ojców wykorzystujących w ewaluacji metodę losowo dobranych grup kontrolnych c.d.

Autorzy	Program	Opis programu	Zawartość	Projekt badania	Uczestnicy	Wyniki
Harrison (1997)	Trening rodzicielski dla ojców odbywających karę pozbawienia wolności (Parental Training for Incarcerated Fathers) [Oklahoma]	Program ma na celu poprawę postaw osadzonych w więzieniu ojców w odniesieniu do wychowania dziecka, wzmocnienie poczucia własnej wartości u ojców i wzmocnienie u ich dzieci pozytywnego obrazu siebie. Pomiar wyników dotyczył postaw rodziców wobec wychowania dzieci, poczucia własnej wartości u rodziców i obrazu siebie u dzieci.	Wykorzystano treści kilku programów, w tym <i>Concept Media dla dzieci w wieku do 2,5 roku</i> ^o (3 sesje), <i>Concept Media dla dzieci w wieku od 2,5 roku do 6 lat</i> ^p (2 sesje), <i>Program opieki (Nurturing Program)</i> ^q (sesje 6-8), oraz lekcje z <i>Systematycznego treningu skutecznego rodzicielstwa (Systematic Training for Effective Parenting Program)</i> ^r (sesja 10-12).	Projekt oparty na losowym doborze próby. Wśród ojców w obydwu grupach dwukrotnie przeprowadzono ankiety. Ojcowie w grupie kontrolnej nie otrzymali żadnego systematycznego treningu dotyczącego wychowania dzieci. Oglądali filmy wideo, uczestniczyli w dyskusjach i odpowiadali na pytania dotyczące prezentacji audio lub wideo nt. rodzicielstwa. Pomiar obejmowały <i>Skalę dla rodziców nastolatków (Adolescent Parenting Inventory)</i> ^s , <i>Indeks poczucia własnej wartości (Index of Self-Esteem)</i> ^t , <i>Profil postrzegania siebie u dzieci (Self-Perception Profile for Children)</i> ^u i <i>Profil postrzegania siebie u nastolatków (Self-Perception Profile for Adolescents)</i> ^v .	15 ojców odbywających karę pozbawienia wolności w grupie eksperymentalnej, 15 w grupie kontrolnej.	Ojcowie w grupie eksperymentalnej doświadczali z czasem większych zmian w postawach wobec wychowania dzieci w porównaniu z ojcami z grupy kontrolnej. Średni wynik w <i>Skali rodzicielskiej dorosły – nastolatek (Adult-Adolescent Parenting Inventory)</i> dla ojców z grupy eksperymentalnej zmienił się z 4,98 na 6,45 vs z 3,71 na 3,75 u ojców z grupy kontrolnej. Różnice w czasie w postawach rodzicielskich między grupą eksperymentalną a grupą kontrolną były znaczące; jednak nie wystąpiły istotne różnice w czasie w pomiarach dotyczących poczucia własnej wartości u ojców. Nie zanotowano też istotnych zmian w postrzeganiu siebie u dzieci i nastolatków między grupą eksperymentalną a grupą kontrolną.
Wilczak, Markstrom (1999)	Systematyczny trening skutecznego rodzicielstwa dla ojców odbywających karę pozbawienia wolności (Systematic Training for Effective Parenting [STEP] for Incarcerated Fathers)	Program ma na celu zwiększenie wiedzy o rodzicielstwie i rozwoju dziecka; wzmocnienie u więźniów poczucia pewności siebie, kontroli i skuteczności, zmiany mechanizmów kontroli z zewnętrznych na wewnętrzne oraz zwiększenia satysfakcji rodzicielskiej. Pomiar wyników dotyczył skuteczności rodzicielskiej, odpowiedzialności rodzicielskiej, kontrolowania przez dziecko życia rodziców, wiary rodziców w los/przypadek, kontrolowania przez rodziców zachowań dziecka, wsparcia współmałżonka, relacji rodzic – dziecko, zachowań rodziców, dyscypliny i kontroli w rodzinie oraz ogólnego poziomu satysfakcji.	Program opiera się na programie <i>Systematycznego treningu skutecznego rodzicielstwa (Systematic Training for Effective Parenting – STEP)</i> ^w , który zmodyfikowano i dostosowano do więźniów. Ponownie zaprojektowano strategię komunikacji, by skupić się na listach, telefonach i godzinach odwiedzin. Niektóre z poruszanych tematów dotyczyły zrozumienia zachowań dziecka, dyscypliny i naturalnych logicznych konsekwencji, umiejętności słuchania i prowadzenia rozmowy z dzieckiem. Oprócz głównych tematów każda sesja przewidywała czas dla rodziców, podczas którego mogli zrobić coś specjalnego i wysłać swoim dzieciom.	Projekt oparty na losowym doborze próby. Uczestnicy otrzymali podręcznik z programem kursu i innymi istotnymi materiałami, który mogli zatrzymać. Ojcowie mogli również skorzystać z poradnictwa dotyczącego socjalizacji i powrotu z więzienia do rodziny. Nacisk kładziono na skuteczną komunikację za pomocą listów i telefonów. Ojcowie w obydwu grupach wypełnili pre- i posttesty. Pomiaru dotyczyły testu dotyczącego treści, stworzonego przez badaczy do oceny wiedzy ojców na temat nowych umiejętności rodzicielskich, <i>Skalę Umiejscowienia Rodzicielskiej Kontroli (Parental Locus of Control Scale)</i> ^x i <i>Skalę Satysfakcji Rodzicielskiej Clemenishaw i Guidabaldiego (Clemishaw-Guidabaldi Parent Satisfaction Scale)</i> ^y .	21 ojców odbywających karę pozbawienia wolności w zakładzie o średnim rygorze w grupie eksperymentalnej i 21 ojców w grupie kontrolnej.	Uczestnicy w grupie eksperymentalnej zanotowali znacząco wyższe wyniki w posttestie w porównaniu z pretestem w zakresie wiedzy ($p < 0,001$). Nie odnotowano znaczących różnic w grupie kontrolnej. Wyniki w posttestie w grupie eksperymentalnej były znacząco wyższe niż w pretestie w odniesieniu do skali <i>Umiejscowienia Kontroli Rodzicielskiej</i> ($p < 0,05$). Znaczące różnice utrzymywały się w następujących podskalach: <i>Skuteczności rodzicielskiej (Parental Efficacy)</i> ($p < 0,05$) i <i>Wiary rodziców w los lub przypadek (Parent's Belief in Fate or Chance)</i> ($p < 0,05$). W <i>Skali satysfakcji rodziców (Parent Satisfaction Scale)</i> wyniki posttestu były znacząco wyższe niż wyniki pretestu w podskali <i>Zachowań rodziców (Parent Performance subscale)</i> ($p < 0,05$).

Tabela. Podsumowanie programów dla ojców wykorzystujących w ewaluacji metodę losowo dobranych grup kontrolnych c.d.

Legenda	
a	Dumka, Prost, Barrera (2002)
b	Adaptation of the Children's Perception of Interparental Conflict Scale (Grych, Seid, Fincham (1992)
c	Ahrons (1981)
d	Ahrons (1981)
e	Stone, McHenry (1999)
f	Mahoney, Powell, Finger (1986)
g	McBride, Mills (1993)
h	Parental Responsibility Scale (Ibid)
i	Nursing Child Assessment Teaching Scale (Sumner, Spietz, 1994)
j	Landreth (1991)
k	Porter Parental Acceptance Scale (PPAS) (Burchinal, Hawkes, Garner, 1957)
l	Parenting Stress Index (PSI) (Abidin, 1983)
m	Filial Problem Checklist (FPC) (Horner, 1974)
n	Joseph Pre-School and Primary Self-Concept Scale (JSCS) (Joseph, 1979)
o	Smith (1973)
p	Smith (1975)
q	Bavolek, Comstock (1985)
r	Dinkmeyer, McKay (1983)
s	Adult-Adolescent Parenting Inventory (AAPI) (Bavolek, 1984)
t	Index of Self-Esteem (ISE) (Hudson, 1982)
u	Self-Perception Profile for Children (Harter, 1985)
v	Self-Perception Profile for Adolescents (Harter, 1982)
w	Dinkmeyer, McKay (1982)
x	Parental Locus of Control Scale (Campis, Lyman, 1986)
y	Clemishaw-Guidabaldi Parent Satisfaction Scale (Guidabaldi, Clemishaw, 1985)

Obiecująca praktyka nr 1: Skuteczne programy zawierały metody nauczania i materiały odpowiednie dla ojców i kultury populacji docelowej. Z naszego przeglądu wynika, że skuteczne programy dla ojców dostosowywały materiały do potrzeb ojców i ich rodzin i były wyczułone kulturowo w dostarczaniu różnych usług i komponentów. Na przykład program *Young Dads* był skierowany do afro-amerykańskich nastoletnich ojców i korzystał z pracowników socjalnych – mężczyzn, których przeszkolono w świadczeniu wsparcia młodym ojcom. Członkowie personelu wspierający ojców często pochodzili z tej samej grupy kulturowej lub z podobnego środowiska, tak by mogli lepiej rozumieć uczestników programu. Podobnie skuteczne programy dla ojców odbywających karę pozbawienia wolności i powracających do rodzin starały się zaspokoić swoiste potrzeby populacji więźniów. Prawdopodobieństwo, że ojcowie odbywający karę pozbawienia wolności będą utrzymywali kontakty ze swoimi dziećmi jest mniejsze niż w przypadku matek pozbawionych wolności (Travis, 2005), zatem strategie komunikacji

wykorzystane w programie *STEP for Incarcerated Fathers* zostały przeprojektowane, by skupić się na listach, telefonach i godzinach odwiedzin. W ramach sesji w tym programie ojcowie mogli skorzystać również z poradnictwa dotyczącego socjalizacji i powrotu do rodziny. Ponieważ przeszłość kryminalna może utrudnić znalezienie pracy, ojców w programie *Center for Employment Opportunities (CEO)* uczono, jak mają odpowiadać na pytania dotyczące ich skazania podczas rozmów o stałą pracę.

Obiecująca praktyka nr 2: Skuteczne programy wybierały i rekrutowały personel, który był doświadczony, empatyczny i silnie związany ze społecznością. Wiele skutecznych programów dla ojców wybierało liderów, którzy mieli istotne doświadczenie w dziedzinie usług pomocowych. Na przykład liderzy w programie *PEACE* dla rozwodzących się rodziców, mieli przynajmniej dziesięcioletnie doświadczenie w tej dziedzinie, a liderzy w programie *Parenting Together* dla par oczekujących pierwszego dziecka mieli średnio 15 lat doświadczenia. Modelowe programy pracujące z ojcami objętymi procedurami karnymi często zatrudniały pracowników doświadczonych w pracy z tą grupą. Na przykład coachami zawodowymi pracującymi w programie *CEO* dla byłych więźniów byli przeszkoleni specjaliści doradztwa zawodowego, a menadżerami przypadku w programie *Young Dads* dla nastoletnich ojców byli pracownicy socjalni. Facylitatorami programu *Parental Training for Incarcerated Parents* byli certyfikowani instruktorzy szkoleń dla rodziców, a facylitatorzy zajęć dla rodziców w programie *STEP for Incarcerated Fathers* mieli wcześniejsze doświadczenie w prowadzeniu zajęć rodzicielskich w więzieniach.

Obiecująca praktyka nr 3: Skuteczne programy zapewniały personelowi szkolenia i możliwość coachingu. Programy, które zatrudniały dobrze wyszkolonych instruktorów i facylitatorów osiągały lepsze wyniki. Programy zapewniały pracownikom możliwość szkoleń, które przygotowywały ich do wdrożenia programu i skutecznego zaangażowania klientów. Szkolenia trwały od jednego dnia, jak w przypadku *Parenting Together Program* dla rodziców oczekujących pierwszego dziecka, po sesje trzydniowe lub dłuższe, jak w przypadku programu *Preparing for the Drug Free Years* uczącego rodziców, jak zapobiegać używaniu środków odurzających przez dzieci. Niektóre programy, jak *Parenting Together*, wykorzystywały także sesje kontynuacyjne, tak by liderzy programu mogli odświeżyć umiejętności i przedyskutować ewentualne problemy, na które się natknęli. Ogólnie rzecz ujmując, szkolenia były zaprojektowane tak, by dostarczyć nauczycielom i facylitatorom informacji o programach, jak też praktycznych umiejętności, stosując strategię nauczania ujęte w curriculum. Oprócz szkolenia wstępnego niektórzy

instruktorzy objęci byli również coachingiem i szkoleniami uzupełniającymi stanowiącymi dodatkowe wsparcie w działaniu w celu poprawienia jakości ich nauczania. W niektórych przypadkach sesje grupowe były moderowane zarówno przez mężczyzn, jak i kobiety, by promować równowagę stylów nauczania i idei w grupie.

Obiecująca praktyka nr 4: Skuteczne programy miały wyższy stosunek personelu do uczestników. Z dostępnych informacji wynika, że programy, które zatrudniały pracowników pracujących z ojcami w stosunku jeden na jeden (jak w programie *Video Self-Modeling Effects of Parenting Education on First-Time Fathers' Skills*) lub miały wyższy stosunek personelu do uczestników (jak w programie *Young Dads*, w którym stosunek personelu do uczestników wynosił 4 do 30) miały większe szanse na osiągnięcie pozytywnych wyników. Tam, gdzie programy zapewniały pewnego rodzaju zarządzanie przypadkiem czy komponent skierowania do różnych usług, także współczynnik rezygnacji ojców z programu był niższy.

Obiecująca praktyka nr 5: Skuteczne programy wykorzystywały curricula skoncentrowane wokół kilku zasadniczych tematów. Programy, które koncentrowały się wokół mniejszej liczby kluczowych tematów, wydają się przynosić lepsze wyniki niż programy poruszające pełen zakres zagadnień. Na przykład program *PEACE* wykorzystał curriculum skoncentrowane konkretnie na zapobieganiu problemom w stosunkach rodzinnych po rozwodzie. Zawężenie zakresu programu tylko do kwestii relacji porozwodowych przyniosło korzystne efekty w odniesieniu do wyników, które planowano osiągnąć. Punktem centralnym curriculum zastosowanego w programie *Filial Therapy Training with Incarcerated Parents* były relacje ojciec – dziecko. Cały czas, jaki ojcowie spędzili w tym programie, został poświęcony tej kluczowej kwestii. Zatem programy, które odnoszą się do jasno zdefiniowanych kwestii i przeznaczają swoje zasoby na ich rozwiązanie mają większe szanse na osiągnięcie korzystnych wyników u ojców.

Obiecująca praktyka nr 6: Skuteczne praktyki wykorzystywały ramy teoretyczne, które efektywnie wpływały na zachowania rodziców w innych kontekstach. Tylko nieliczne programy dla ojców były powtarzane. Wśród tych programów, które przyniosły korzystne rezultaty, kilka wykorzystało perspektywy teoretyczne lub teorie zmiany, które były skuteczne w innych programach. Programy rozwijały modele logiczne oparte na tych ramach teoretycznych i były w stanie zaprojektować aktywności odnoszące się do wskaźników produktu, rezultatu i oddziaływania. Zatem każda aktywność w programie została tak zaprojektowana, by przynieść zmianę w odniesieniu do jednego lub więcej z tych

czynników, które były ugruntowane w danych ramach teoretycznych. Na przykład curriculum wykorzystane w programie *Preparing for the Drug Free Years* było oparte na kompleksowym przeglądzie badań empirycznych dotyczących przyczyn problemów z zachowaniem u nastolatków i czynników ryzyka, a także czynników ochronnych. U jego podstaw leży model rozwoju społecznego podkreślający wagę pozytywnych więzi w rodzinie, szkole i między rówieśnikami w zapobieganiu używaniu substancji odurzających. W curriculum zastosowanym w programie *Filial Therapy Training with Incarcerated Fathers*, rodziców uczono odgrywania roli terapeutycznej wobec własnych dzieci przez dydaktyczne instrukcje, demonstracje, sesje zabawowe i superwizję. Rodziców uczono terapii opartej na zabawie, w tym responsywnego słuchania, rozpoznawania potrzeb emocjonalnych dzieci, ograniczeń kontaktu terapeutycznego, budowania poczucia własnej wartości u dzieci i ustrukturyzowanych cotygodniowych sesji zabawowych (Landreth, Lobaugh, 1998). Program *Parental Training for Incarcerated Parents* wykorzystywał lekcje z oryginalnego programu *STEP*, a także lekcje z *Concept Media's Curriculum* (Smith, 1973, 1975) i *The Nurturing Program* (Bavolek, Comstock, 1985). Jasna i dobrze zdefiniowana podstawa teoretyczna może stanowić klarowny fundament działań i planowanych rezultatów programu.

Obiecująca praktyka nr 7: Skuteczne programy wykorzystywały różne metody nauczania, zaprojektowane tak, by skupiać się na ojcach jako na indywidualnych osobach, personalizując tym samym przekazywane informacje. Najskuteczniejsze programy przewidywały pewną elastyczność w dostarczaniu usług, która umożliwiała im dostosowanie oferowanej pomocy do indywidualnych potrzeb ojców. Na przykład wiele programów wykorzystywało zindywidualizowane techniki zarządzania przypadkiem (np. *Young Dads*), dzięki którym można było zidentyfikować swoiste potrzeby każdego z ojców i dostosować oferowaną pomoc. Często takie usługi były dodatkiem do głównych aktywności skoncentrowanych na poprawie umiejętności rodzicielskich, w których uczestniczyli wszyscy ojcowie. Niektóre programy angażowały ojców w sesje w małych grupach z innymi mężczyznami (np. w programie *Dads for Life* dla niedawno rozwiedzionych ojców). Takie grupy umożliwiły ojcom nauczenie się nowych technik rodzicielskich i przedyskutowanie kwestii związanych z rodzicielstwem i wspólnych obaw. Ojcowie twierdzili, że szczególnie cenne było właśnie wsparcie społeczne, które uzyskali dzięki programowi — wydaje się zatem, że ojcowie odczuwają potrzebę i chcą rozmawiać z innymi ojcami o swoich ojcowskich doświadczeniach i wyzwaniach. Mniejsze grupy pomagały także ojcom w osiągnięciu większego komfortu i pozwoliły na pełny udział w dyskusjach i innych aktywnościach.

Obiecująca praktyka nr 8: Skuteczne programy trwały wystarczająco długo, by odpowiednio przeprowadzić główne aktywności. Rekrutacja ojców i zaangażowanie ich w program, który ma doprowadzić do zmiany ich zachowania, zabiera sporo czasu. Skuteczne programy różniły się pod względem długości – zawierały od pięciu do dziesięciu sesji prowadzonych w okresie od kilku tygodni. (np. w programie *Preparing for the Drug-Free Years*) do kilku miesięcy, jak w przypadku programu *Video Self-Modeling Effects of Parenting Education on First-Time Fathers' Skills*. Tam, gdzie treść programu dostarczana była przez przynajmniej dwa miesiące, zazwyczaj ogólne wyniki były korzystniejsze. Krótkie programy, które trwały tylko kilka godzin, nie przynosiły szerokich efektów. Modelowe programy dla ojców objętych procedurami karnymi trwały od ośmiu sesji przeprowadzanych w ciągu kilku tygodni (np. w programie *STEP for Incarcerated Fathers*) lub kilku miesięcy (np. w programie *CEO*). Ojcowie uczestniczący w programie *CEO* kończyli czterodniowy trening, po którym następowała praca cztery dni w tygodniu z jednym dniem zarezerwowanym na coaching zawodowy aż do momentu uzyskania trwałego zatrudnienia. Po uzyskaniu przez uczestnika trwałego zatrudnienia, coachowie zawodowi nadal im towarzyszyli, by zwiększyć ich szanse na utrzymanie posady. We wszystkich modelowych programach działania odbywały się przynajmniej raz w tygodniu przez co najmniej półtorej godziny i ta praktyka sugeruje, że skuteczne programy muszą zapewnić spójność we wdrażaniu programu i odpowiednią długość i treść, by osiągnąć zaplanowane wyniki.

Obiecująca praktyka nr 9: Skuteczne programy zatrudniały pracowników, którzy angażowali się w relację jeden na jeden z ojcami. Ojcowie w skutecznych programach często nawiązywali indywidualną relację z pracownikiem, który zajmował się zarządzaniem ich przypadkiem lub który prowadził doradztwo w zakresie kilku usług, których ojcowie mogli potrzebować. Na przykład w programie *Young Dads*, każdy uczestnik ściśle współpracował z pracownikiem zarządzającym jego przypadkiem, który pomagał mu rozpoznać jego mocne strony i talenty, znaleźć pracę, i który służył jako główne źródło wsparcia emocjonalnego. Ojcowie uczestniczący w programie *CEO* pracowali w kontakcie jeden na jeden ze specjalistą do spraw zatrudnienia, który pomagał im w przygotowaniu się i znalezieniu właściwego trwałego zatrudnienia. Praca w indywidualnym kontakcie z uczestnikami pozwoliła coachom zawodowym na ich lepsze poznanie, ocenienie, jaki rodzaj pracy byłby dla nich interesujący, oszacowanie, kiedy byli gotowi na podjęcie zatrudnienia i na znalezienie zatrudnienia. Gdy praca z ojcami i inne usługi były zindywidualizowane, ojcowie lepiej odnajdowali się w programie i osiągalni

lepsze wyniki. Programy, które były w stanie zaangażować ojców w coś więcej niż tylko dyskusję nad materiałem objętym sesją, miały większe szanse na osiągnięcie skuteczności.

Obiecująca praktyka nr 10: Skuteczne programy wykorzystywały systemy zachęt finansowych dla ojców lub ich rodzin. Niektóre programy, które uznano za skuteczne (np. *Dads for Life* i *Preparing for the Drug Free Years*) stosowały zachęty finansowe do motywowania ojców (i ich rodzin) do uczestnictwa. Na przykład program *Dads for Life* oferował ojcom 20 dolarów za uczestnictwo w badaniu. System zachęt był też istotną częścią programu *CEO*, czyli programu ułatwiającego znalezienie pracy byłym więźniom. Ojców motywowano do uczestnictwa, przez przypisanie do grupy pracującej za minimalną stawkę po zaledwie czterech dniach szkolenia. Dodatkowo, po uzyskaniu trwałego zatrudnienia uczestnicy otrzymywali co 30 dni zachęty finansowe w celu utrzymania zatrudnienia. Ojcowie częściej zostawali w programie, jeśli uzyskiwali tego typu zachęty i zapobiegło to także utracie badanych w trakcie procesu badawczego. Wydaje się zatem, że zachęty finansowe odgrywają rolę w rekrutacji do programu i utrzymaniu uczestników, co stanowi korzyść dla samych programów.

Obiecująca praktyka nr 11: Skuteczne programy skupiające się na ojcach objętych procedurami karnymi uczyły zarówno więźniów, jak i osoby opuszczające więzienie i powracające do rodzin, istotnych umiejętności i dawały im szansę na ich przećwiczenie. Skuteczne programy skupione na ojcach objętych procedurami karnymi wykraczały poza udzielanie instrukcji podczas zajęć. Ojcowie uczestniczący w skutecznych programach mieli możliwość utrwalenia nowych umiejętności przez ćwiczenia i praktyczne ich zastosowanie. Uczestnicy programu *Filial Therapy Training* dla ojców odbywających karę pozbawienia wolności, brali udział zarówno w cotygodniowych sesjach szkoleniowych, jak i cotygodniowych superwizowanych sesjach zabawy ze swoimi dziećmi, podczas których ćwiczili nowe umiejętności rodzicielskie. Ojcowie w programie *CEO* uczestniczyli w zajęciach przed zatrudnieniem, a także w płatnym zatrudnieniu przejściowym i coachingu zawodowym. Objęto ich także stałym wsparciem po znalezieniu stałego zatrudnienia.

Obiecująca praktyka nr 12: Skuteczne programy wdrażały usługi w interaktywny i aktywizujący uczestników sposób. Nieliczne programy opierały się na tradycyjnym wykładowym stylu dostarczania informacji. Na przykład nastoletni ojcowie uczestniczący w programie *Young Dads* pracowali ze swoimi menadżerami przypadku nad stworzeniem dla siebie dziesięcioletniego planu. Ojcowie w programie *STEP for Incarcerated Fathers* uczestniczyli w dyskusjach w małej

grupie, a także w pisaniu listów i odgrywaniu scenek. Na końcu każdej sesji przewidziany był czas na to, by uczestnicy wykonali coś (np. narysowali rysunek lub napisali opowiadanie) dla swoich dzieci. Program *Parental Training for Incarcerated Parents* wykorzystywał materiały audiowizualne, by sesje były bardziej interesujące, podczas gdy program *Filial Therapy Training with Incarcerated Fathers* podczas cotygodniowych sesji szkoleniowych przewidywał zarówno dyskusje w małych grupach, jak i odgrywanie scenek. Skuteczne programy stosowały cały zakres strategii aktywizujących uczestników w pracy z ojcami, mającej na celu rozwinięcie u ojców umiejętności w zakresie samowystarczalności i konstruktywnego życia rodzinnego.

Obiecująca praktyka nr 13: Skuteczne programy pracujące z nastoletnimi ojcami zawierały mentoring jako komponent programu. W momencie, gdy wsparcie społeczne staje się kluczowe, wielu nastoletnich ojców nie ma wokół siebie zbyt wielu osób, do których może się zwrócić po pomoc. Często nastoletni ojcowie mają negatywne doświadczenia z własnymi ojcami (Lowenthal, Lowenthal, 1997) i brakuje im rozległej sieci wsparcia społecznego, zwłaszcza takiej, która będzie w stanie im pomóc w podjęciu odpowiedzialności bycia ojcem (Miller, 1997). Menadżerowie przypadku zaangażowani w program *Young Dads* byli postrzegani przez uczestniczących ojców nie tylko jako osoby, do których można się zwrócić w kryzysie, ale także jako wzory do naśladowania.

Obiecująca praktyka nr 14: Skuteczne programy dla nastoletnich ojców oferowały cały zakres usług. Są dowody sugerujące, że dostarczanie nastoletnim ojcom jedynie informacji o rodzicielstwie nie wystarcza, by pozytywnie oddziaływać na ich życie i życie ich rodzin (Mazza, 2002). Na przykład program *Young Dads* dla nastoletnich ojców oferował kompleksowy zestaw usług, w tym zatrudnienie, edukację i poradnictwo. Dodatkowo menadżerowie przypadków wiedzieli, dokąd kierować ojców w lokalnej społeczności po usługi, których program nie był w stanie dostarczyć. Ponieważ nastoletni ojcowie egzystują w bardzo wymagających okolicznościach i mają ograniczone zasoby, programy, które rozbudowują różne zasoby częściej przynoszą korzyści.

Obiecująca praktyka nr 15: Skuteczne programy wiernie stosowały opracowane curriculum. Wszystkie programy, które uznano za skuteczne, powtarzały swój model, stosując określony zestaw działań zaprojektowany do wdrożenia tego modelu, inicjatywy czy curriculum tak, jak przewidywał jego autor. Ewaluatorzy programu *Parenting Together* dla rodziców oczekujących pierwszego dziecka monitorowali wierność wdrożenia przez ewaluacje wypełniane po każdej sesji przez uczestników, edukatorów i obserwatorów. Inne programy także wykorzystywały

mechanizmy skutecznego zachowania wierności pierwotnemu projektowi programu i działań. Krótko rzecz ujmując, program, który działa, tak jak zakładał oryginalny projekt, ma większe szanse na osiągnięcie zakładanych rezultatów u ojców, niż program, który lekko traktuje kwestię wierności oryginalnemu modelowi.

Dyskusja i implikacje

Podstawa dowodowa dotycząca programów dla ojców i ich skuteczności jest wciąż ograniczona. Obecny stan badań nadal pozostawia bez odpowiedzi wiele pytań dotyczących optymalnego charakteru programów rodzicielskich dla ojców. Chociaż, jak wykazano w niniejszym artykule, istnieją pewne dowody w odniesieniu do skutecznych programów, nasz ogólny przegląd dostępnych dowodów sugeruje, że tylko nieliczne programy prowadzone w dobrej wierze przez pracowników zostały poddane systematycznej ewaluacji. Nieliczne badania objęte niniejszym przeglądem spełniały wszystkie kryteria rygorystycznej ewaluacji. Na przykład badania ewaluacyjne dotyczące ojców, które przytoczono w niniejszym artykule i które wykorzystywały losowy dobór próby do badań kontrolnych (np. przy wykorzystaniu grupy eksperymentalnej), wykorzystywały w niektórych przypadkach małe próby. Ogólnie rzecz ujmując, niewiele było podejmowanych prób powtarzania programów czy poprawiania oryginalnych inicjatyw i należy zdobyć więcej informacji na temat powtarzania treści w celu odpowiedzenia na potrzeby konkretnych grup docelowych. W skrócie, tylko nieliczne programy, które uznano za skuteczne, były powtarzane. Ta okoliczność sprawia, że należy zachować ostrożność przy formułowaniu ogólnych wniosków czy stwierdzeń o skuteczności niektórych typów programów w oparciu wyłącznie na rezultatach niepowtarzanych badań. (Loper, Tuerk, 2008). Zatem nie należy wysuwać daleko idących wniosków w odniesieniu do całego podejścia poprawy poziomu odpowiedzialnego ojcostwa na podstawie kilku ewaluacji, które przytoczono tutaj.

W celu ułatwienia replikacji obiecujących praktyk w zakresie ojcostwa, badacze i ewaluatorzy będą musieli skupić tyle samo uwagi na kluczowych komponentach wdrożenia programów dla ojców, co na głównych elementach ich zawartości. Przez ostatnie dwadzieścia lat decydenci i badacze poświęcali sporo uwagi ewaluacji i identyfikacji modeli programów opartych na dowodach we wszystkich usługach społecznych. Znacznie mniej uwagi poświęcono jednak infrastrukturze potrzebnej do wdrożenia i wsparcia tych programów w rzeczywistych warunkach, co doprowadziło do rozdźwięku między badaniami a praktyką. Coraz

więcej dowodów wskazuje, że nauka na temat wdrażania może ten rozdźwięk zmniejszyć. Gromadzone są nowe dowody w zakresie skutecznych, celowych i aktywnych podejść do implementacji, powtarzania i zwiększania skali programów i praktyk opartych na dowodach (Fixsen i Blase, 2009). Ponieważ w dziedzinie ojcostwa zbierane są dowody i kumulowana jest wiedza na temat tego, co działa w programach, ważne będzie też gromadzenie wiedzy na temat tego, co działa w zakresie procesu wdrażania programów dla ojców. Główne ramy skutecznego wdrażania obejmują kluczowe etapy wdrażania i czynniki wdrażania (Fixsen i in., 2005). Nauka na temat wdrażania programów sugeruje, że wdrażanie odbywa się według rozpoznawalnych etapów, przy jednoczesnym intencjonalnym rozwoju kluczowych komponentów i działań mających miejsce na poszczególnych etapach. Pełne wdrożenie (tzn. wtedy, gdy można dokonać pomiaru wyników u klientów) zazwyczaj zabiera od dwóch do czterech lat.

Czynniki wdrożenia opisują procesy i strategie dotyczące wdrażania, które muszą zaistnieć, by rozwinąć, poprawić i utrzymać kompetencje praktyków w dostarczaniu danej usługi i by rozwinąć sprzyjające środowisko organizacyjne i systemowe (Fixsen i in., 2005; Bertam i in., 2011). Badacze i ewaluatorzy zajmujący się ojcostwem mogą być pomocni w replikacji programów, poprzez podejmowanie badań na tematy dotyczące odpowiednich do danego etapu aktywności i zaistnienia czynników wdrożenia, by lepiej zrozumieć, co jest potrzebne do skutecznego wdrożenia programu w różnych okolicznościach i kontekstach.

Dostępne piśmiennictwo i opisy praktyk są kierunkowskazem rozwoju skutecznych inicjatyw. Ponadto mimo rzeczywistych ograniczeń badań w tej dziedzinie, postępy czynione obecnie w wielu nowych programach skierowanych do ojców i ich rodzin powinny zachęcać do większego wysiłku w zakresie wdrażania inicjatyw i pełniejszego wykorzystania strategii badawczych i ewaluacyjnych. Przejście do opartych na dowodach praktyk w dziedzinie ojcostwa wymaga od nas, badaczy, poprawy metod interwencji i oceny, tak by były skuteczniejsze w odniesieniu do ojców, którym służymy.

Podziękowania

Autorki chciałyby również podziękować za wkład w niniejszą pracę następującym osobom: Jennifer Carrano, Tiffany Allen, Lillian Bowie, Kassimowi Mbawie, Gregory'emu Matthewsowi, dr Jennifer Manlove, dr Kristin A. Moore oraz dr Mindy Scott.

Przedruk za zgodą wydawcy, tłumaczenie redakcyjne, niekonsultowane z wydawcą. Artykuł pierwotnie ukazał się w: *Fathering*, tom 10, nr 1, zima 2012, str. 6–30. © 2012 by the Men's Studies Press, LLC.

Tłumaczenie: Renata Szredzińska

Bibliografia

- Abidin, R. (1983). *Parenting Stress Index*. Charlottesville: Pediatric Psychology Press.
- Ahrons, C. R. (1981). The continuing coparental relationship between divorced spouses. *The American Journal of Orthopsychiatry*, 51, 415–428.
- Anda, R. F., Felitti, V. J., Chapman, D., Croft, J. B., Williamson, D. F., Santelli, J., Dietz, P. M., Marks, J. S. (2001). Abused boys, battered mothers, and male involvement in teen pregnancy. *Pediatrics*, 107(2), E19.
- Bavolek, S. (1984). *Adult-Adolescent Parenting Inventory (AAPI)*. Park City: Family Development Resources.
- Bavolek, S. J., Comstock, C. (1985). *The nurturing program*. Eau Claire: Family Development Resources.
- Bertram, R., Blase, K., Shern, D., Shea, P., Fixsen, D. (2011). Policy research brief: Implementation opportunities and challenges for prevention and promotion initiatives. Center for Mental Health Services, Substance Abuse and Mental Health Services Administration.
- Blanco, D., Alwin, R. (2003). Examining prisoner reentry and the CAA response. National Association for State Community Service Programs, Center for Community Action Research.
- Bloom, D., Kemple, J. J., Morris, P., Scrivener, S., Verma, N., Hendra, R., Adams-Ciardullo, D., Seith, D., Walter, J. (2000). The family transition program: Final report on Florida's initial time-limited welfare program. Pobrane z: <http://www.mdrc.org/publications/20/overview.html>.
- Bloom, D., Redcross, C., Zwieg, J., Azurdia, G. (2007). Transitional jobs for ex-prisoners: Early Impacts from a random assignment evaluation of the Center for Employment Opportunities Prisoner Reentry Program. Working paper. Nowy Jork: MDRC.
- Bronte-Tinkew, J., Bowie L., Moore, K. A. (2007). Fathers and public policy. *Applied Developmental Science*, 11(4), 1–6.

- Brotherson, S. E., White, J. M. (red.). (2007). *Why fathers count: The importance of fathers and their involvement with children*. Harriman: Men's Studies Press.
- Burchinal, L., Hawkes, G., Gardener, B. (1957). The relationship between parental acceptance and adjustment of children. *Child Development*, 28, 67–77.
- Bushway, S. (2003). Reentry and prison work programs. Urban Institute's Reentry Roundtable. Washington, DC.
- Campis, L. K., Lyman, R. D., Prentice-Dunn, S. (1986). The parental locus of control scale: Development and validation. *Journal of Clinical Child Psychology*, 15, 260–267.
- Coffman, J. (1999). Learning from logic models: An example of a family/school partnership program. Pobrane z: <http://www.hfrp.org/publications-resources/browseour-publications/learning-from-logic-models-an-example-of-a-family-school-partnership-program>.
- Cookston, J. T., Braver, S. L., Griffin, W. A., Deluse, S. R., Miles, J. C. (2006). Effects of the dads for life intervention on interparental conflict and coparenting in the two years after divorce. *Family Process*, 46(1), 123–137.
- Dinkmeyer, K., McKay, G. D. (1982). *The parents handbook: Systematic Training for Effective Parenting*. Circle Pines: American Guidance Services.
- Dinkmeyer, D. S., McKay, G. D. (1983). *STEP: Systematic Training Effective Parenting*. Circle Pines: American Guidance Service.
- Doherty, W. J., Erickson, M. F., LaRossa, R. (2006). An intervention to increase father involvement and skills with infants during the transition to parenthood. *Journal of Psychology*, 20(3), 438–447.
- Dumka, L., Prost, J., Barrera, M., Jr. (2002). The parental relationship and adolescent conduct problems in Mexican American and European American families. *Journal of Counseling and Clinical Psychology*, 47, 750–759.
- Dush, C. M. K., Amato, P. R. (2002). Relationship status, relationship happiness, and psychological well-being. The 64th Annual Conference of the National Council on Family Relations.
- Eddy, B. A., Powell, M. J., Szubka, M. H., McCool, M. L., Kuntz, S. (2001). Challenges in research with incarcerated parents and importance in violence prevention. *American Journal of Preventive Medicine*, 20(1), 56–62.
- Fixsen, D. L., Naoom, S. F., Blase, K., Friedman, R. M., Wallace, F. (2005). Implementation research: A synthesis of the literature. National Implementation Research Network, University of South Florida, Louis de la Parte Florida Mental Health Institute. Pobrane z: <http://nirn.fmhi.usf.edu/resources/publications/Monograph>.

- Fixsen, D. L., Blase, K. (2009). Implementation: The missing link between research and practice. Implementation Brief, National Implementation Research Network, University of North Carolina at Chapel Hill.
- Grych, J. H., Seid, M., Fincham, F. D. (1992). Assessing marital conflict from the child's perspective: The children's perception of interparental conflict scale. *Child Development*, 63, 558–572.
- Guidabaldi, J., Cleminshaw, H. K. (1985). The development of the Cleminshaw-Guidabaldi Parent Satisfaction Scale. *Journal of Clinical Child Psychology*, 14, 293–298.
- Hairston, C., Lockett, P. (1985). Parents in prison: A child abuse and neglect prevention strategy. *Child Abuse and Neglect*, 9, 471–477.
- Hairston, C. F. (1991). Families and children: A study of men in prison. Indianapolis: Indiana University School of Social Work.
- Hairston, F. (2001). Fathers in prison: Responsible fatherhood and responsible public policies. *Marriage and Family Review*, 32(3–4), 111–135.
- Hamilton, K. (2005). Education behind bars: Marymount Manhattan College teams with volunteers to keep college hopes alive for incarcerated women. *Black Issues in Higher Education*.
- Harrison, K. (1997). Parental training for incarcerated fathers: Effects on attitudes, self-esteem, and children's self-perceptions. *The Journal of Social Psychology*, 137(5), 588–593.
- Harter, S. (1985). *Manual for the self-perception profile for children*. Denver: University of Denver.
- Horner, P. (1974). Dimensions of child behavior as described by parents: A monotonicity analysis. Niepublikowana praca doktorska, Pennsylvania State University, College Park.
- Hudson, W. (1982). *The clinical measurement package: A field manual*. Chicago: Dorsey.
- Jaffee, S. R., Caspi, A., Moffitt, T. E. (2001). Predicting early fatherhood and whether young fathers live with their children: Prospective findings and policy reconsiderations. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 42(6), 803–815.
- Joseph, J. (1979). *Joseph pre-school and primary self concept screening test: Instruction manual*. Chicago: Stoetling.
- Kalton, G. (1983). *Introduction to survey sampling*. Londyn: Sage Publications.
- Kirby, D. (2007). Emerging answers: Research findings on programs to reduce teen pregnancy and sexually transmitted diseases. Washington: National Campaign to Prevent Teen Pregnancy.

- Lamb, M. E. (1997). Fathers and child development: An introductory overview. W: M. E. Lamb (red.), *The role of the father in child development* (s. 1–18). Nowy Jork: John Wiley Sons.
- Landreth, G. (1991). *Play therapy: The art of the relationship*. Muncie: Accelerated Development.
- Landreth, G. L., Lobaugh, A. F. (1998) Filial therapy with incarcerated fathers: Effects on parental acceptance of child, parental stress, and child adjustment. *Journal of Counseling and Development*, 76(2), 157–165.
- Lanier, C. (2005). Incarcerated fathers: A research agenda. *The Family Side of Corrections*, 7.
- LaRossa, R. (1988). Fatherhood and social change. *Family Relations*, 37, 451–457.
- Lengua, L. J., Rossa, M. W., Schupak-Neuberg, E., Michael, M. L., Berg, C. N., Weschler, L. F. (1992). Using focus groups to guide the development of a parenting program for difficult-to-reach, high-risk families. *Family Relations*, 41, 163–168.
- Lerman, R. I. (1993). A national profile of young unwed fathers. W: R. I. Lerman, T. J. Ooms (red.), *Young unwed fathers* (s. 27–51). Filadelfia: Temple University Press.
- Lesser, J., Verdugo, R. L., Koniak-Griffin, D., Tello, J., Kappos, B., Cumberland, W. G. (2005). Respecting and Protecting our Relationships: A community research HIV prevention program for teen fathers and mothers. *AIDS Education and Prevention*, 17(4), 347–360.
- Levine, J., Pittinsky, T. (1997). *Working fathers*. Reading: Addison-Wesley Publishing Company.
- Loper, A. B., Turek, E. H. (2006). Parenting programs for incarcerated parents: Current research and future directions. *Criminal Justice Policy Review*, 17(4), 407–427.
- Lowenthal, B., Lowenthal, R. (1997). Teenage parenting: Challenges, interventions, and programs. *Childhood Education*, 74(1), 29–32.
- Magill-Evans, J., Harrison, M. J., Benzies, K., Gierl, M., Kimak, C. (2007). Effects of parenting education on first-time father's skills in interactions with their infants. *Fathering*, 5(1), 42–57.
- Mahoney, G. J., Powell, A., Finger, I. (1986). The Maternal Behavior Rating Scale. *Topics in Early Childhood Special Education*, 6, 44–56.
- Maiorano, J. J., Futris, T. G. (2005). Fit 2-B FATHERS: The effectiveness of extension programming with incarcerated fathers. *Journal of Extension*, 43(5) [Online].

- Marsiglio, W., Amato, P. R., Day, R. D., Lamb, M. E. (2000). Scholarship on fatherhood in the 1990s and beyond. *Journal of Marriage and Family*, 62, 1173–1191.
- Mazza, C. (2002). Young Dads: The effects of a parenting program on urban African-American adolescent fathers. *Adolescence*, 37(148), 681–693.
- Metz, A. J.R., Bowie, L., Blasé, K. (1997). *Seven activities for enhancing the replicability of evidenced-based practices*. Washington: Child Trends.
- Meyers, S. A. (1993). Adapting parent education programs to meet the needs of fathers: An ecological perspective. *Family Relations*, 42, 447–452.
- McBride, B. A., Mills, G. (1993). A comparison of mother and father involvement with their preschool age children. *Early Childhood Research Quarterly*, 8, 457–477.
- McKenry, P. C., Clark, K. A., Stone, G. (1999). Evaluation of a parent education program for divorcing parents. *Family Relations*, 48(2), 129–137.
- Mihalic, S. F. (2003). Blueprints for violence prevention: The identification of effective programs. To be or not to be evidenced-based? Special issue of Data Matters. Washington: National Technical Assistance Center for Children's Mental Health, Georgetown University.
- Miller, D. B. (1997). Adolescent fathers: What we know and what we need to know. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 14(1), 55–69.
- Mowbray, C. T., Holter, M. C., Teague, G. B., Bybee, D. (2003). Fidelity criteria: Development, measurement, and validation. *American Journal of Evaluation*, 24(3), 315–340.
- National Women's Law Center and Center on Fathers, Families, and Public Policy. (2002). *Dollars and sense: Improving the determination of child support obligations for low-income mothers, fathers and children*. Washington: National Women's Law Center and the Center on Fathers, Families, and Public Policy.
- Nurse, A. (2000). Coming home: The transition from incarcerated to paroled young fathers. W: G. Fox., M. Benson (red.), *Families, crime, and criminal justice* (Vol. 2) (s. 281–308). Nowy Jork: Elsevier Science.
- Palkovitz, J. (2002). Involved fathering and child development: Advancing our understanding of good fathering. W: C. S. Tamis-LeMonda, N. Cabrera (red.), *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives* (s. 119–140). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Parra-Cardona, J. R., Wampler, R. S., Sharp, E. A. (2006). „Wanting to be a good father”: Experiences of adolescent fathers of Mexican descent in a teen father program. *Journal of Marital and Family Therapy*, 32(2), 215–231.

- Petersilia, J. (2003). *When prisoners come home: Parole and prisoner reentry*. Nowy Jork: Oxford University Press.
- Promising Practices Network. (2007). Promising Practices Network on children, youth, and families. Pobrane z: <http://www.promisingpractices.net>.
- Robbers, M. L.P. (2005). Focus on family and fatherhood: Lessons from Fairfax County's Responsible Fatherhood Program for Incarcerated Dads. *Justice Policy Journal*, 2(1).
- Roman, C. G., Kane, M. J., Giridharadas, R. (2006). *The housing landscape for returning prisoners in the District of Columbia*. Washington: Urban Institute Justice Policy Center.
- Rossi, P. H., Lipsey, M. W., Freeman, H. E. (2004). *Evaluation: A systematic approach*. Thousand Oaks: Sage.
- Rudel, C. H., Hayes, M. C. (1990). Behind no bars. *Children Today*, 19, 20–23.
- Roy, K. (2004). You can't eat love: Negotiating provider role expectations for low-income fathers and families. *Fathering*, 2, 253–276.
- Smith, L. (1973). *Human development: The first two and one-half years*. Costa Mesa: Concept Media.
- Smith, L. (1975). *Human development: Two and one-half years to six years*. Costa Mesa: Concept Media.
- Schock, A. M., Gavazzi, S. M. (2004). A multimethod study of father participation in family-based programming. W: R. Day, M. Lamb (red.), *Conceptualizing and measuring father involvement* (s. 149–185). Mahwah: Erlbaum.
- Sorensen, E., Lerman, R. (1998). Welfare reform and low-income noncustodial fathers. *Challenge*, 41(4), 101–116.
- Spoth, R., Redmond, C., Hockaday, C., Yoo, S. (1997). Protective factors and young adolescent tendency to abstain from alcohol use: A model using two waves of intervention study data. *American Journal of Community Psychology*, 24, 749–770.
- Spoth, R., Redmond, C., Shin, C. (1998). Direct and indirect latent parenting outcomes of two universal family-focused preventive interventions: Extending a public health-oriented research base. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66, 385–399.
- Spoth, R., Redmond, C., Shin, C., Lepper, H., Haggerty, K., Wall, M. (1998). Risk moderation of proximal parent-child outcomes of a universal family focused preventive intervention: A test a replication. *American Journal of Orthopsychiatry*, 68, 565–579.

- Stone, G., McKenry, P. C. (1999). Nonresidential father involvement: A test of a mid-range theory. *Journal of Genetic Psychology*, 159, 313–336.
- Sumner, G., Spietz, A. (red.). (1994). *NCAST: Caregiver/Parent-Child Interaction Teaching Manual*. Seattle: NCAST Publications.
- Talbot, J. A., McHale, J. P. (2004). Individual parental adjustment moderates the relationship between marital and coparenting quality. *Journal of Adult Development*, 11(3), 191–205.
- Tamis-LeMonda, C. S., Cabrera, N. (2002). Cross-disciplinary challenges to the study of father involvement. W: C. S. Tamis-LeMonda, N. Cabrera (red.), *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives* (s. 599–620). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Teti, D. M., Lamb, M. E. (1986). Sex-role learning and adolescent fatherhood. W: A. B. Elster, M. E. Lamb (red.), *Adolescent fatherhood* (s. 19–30). Hillsdale: Erlbaum.
- The Fatherhood Initiative. (2005). *Improving opportunities for low-income fathers*. Waszyngton: U.S. Department of Health Human Services.
- Travis, J. (2005). *They all come back: Facing the challenges of prison reentry*. Waszyngton: The Urban Institute Press.
- Travis, J., McBride, E. C., Solomon, A. L. (2003). *Families left behind: The hidden costs of incarceration and reentry*. Waszyngton: Urban Institute, Justice Policy Center.
- Turner, R. D. (2007). From behind prison walls: Incarcerated fathers and their children. W: S. E. Brotherson, J. M. White (red.), *Why fathers count: The importance of fathers and their involvement with children* (s. 263–276). Harriman: Men's Studies Press.
- Unruh, D., Bullis, M., Yovanoff, P. (2003.) Community reintegration outcomes for formerly incarcerated adolescent fathers and nonfathers. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 11(3), 144–156.
- U. S. Department of Health and Human Services. (2006). Promoting responsible fatherhood: Economic stability. Pobrane z: <http://fatherhood.hhs.gov/Stability/index.shtml>.
- U. S. Department of Health and Human Services. (2008). OFA healthy marriage and promoting responsible fatherhood Initiatives. Pobrane z: <http://www.acf.hhs.gov/programs/ofa/hmabstracts/summary.htm>.
- U. S. Department of Health and Human Services, Substance Abuse and Mental Health Services Administration. (2007). SAMHSA's National Registry of Evidence-based Programs and Practices (NREPP). Pobrane z: <http://nrepp.samhsa.gov>.
- W. K. Kellogg Foundation. (2004). Logic model development guide. Pobrane z: <http://www.wkkf.org/Pubs/Tools/Evaluation/Pub3669.pdf>.

Elements of promising practices in fatherhood programs: evidence-based research findings on interventions for fathers

Over the last two decades there has been an increased societal and academic interest in the role of fathers, as well as promoting responsible fatherhood in families and communities. In turn, this interest has given rise to an increasing number of fatherhood interventions. Although many programs to support fatherhood exist, they often differ in terms of their goals, target populations, designs, methods of implementation and assessment. This article reviews key evaluation findings from fatherhood programs that have been rigorously evaluated (i.e., used random assignment design) in order to answer questions about “what works” in fatherhood programs. In so doing, it identifies elements of promising practice in programs considered effective. Conclusions about the state of research on the effectiveness of fatherhood interventions are also presented.

KEYWORDS: PROMISING PRACTICES, FATHERHOOD INTERVENTIONS, FATHERHOOD PROGRAMS, PROGRAM EVALUATION, EVIDENCE-BASED RESEARCH ON FATHERHOOD

Cytowanie:

Bronte-Tinkew, J., Burkhauser, M., Metz, A. J. R. (2014). Elementy obiecujących praktyk w programach wsparcia dla ojców: oparte na dowodach wyniki badań inicjatyw skierowanych do ojców. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 13(3).

Artykuł jest dostępny na licencji *Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska*.